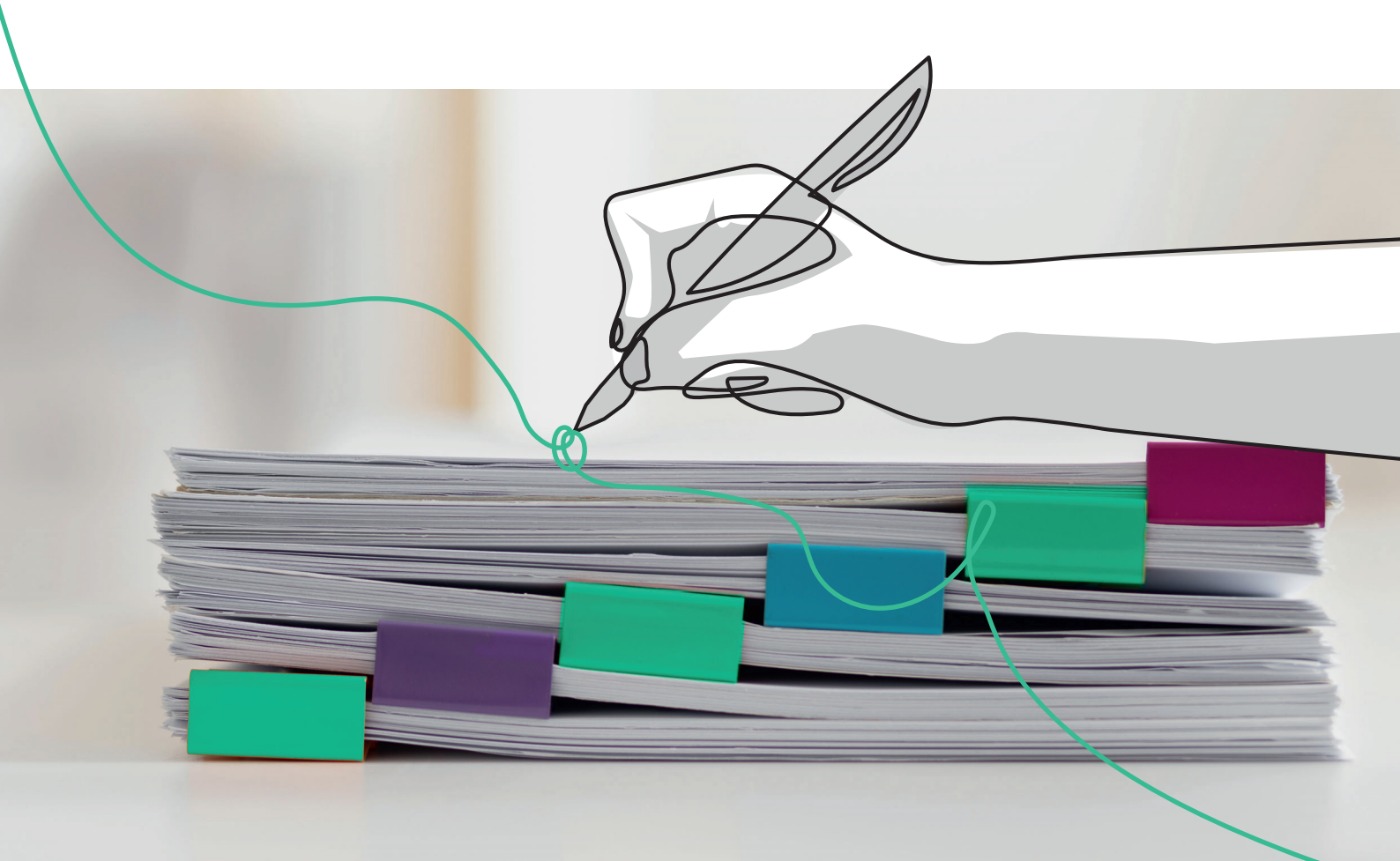

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОЄКТ: ПИШЕМО ЕСЕ

Авторки посібника: Тетяна Байдаченко, Блажко Марія, Ольга Брюховецька, Джозеф Гарріс, Наталя Іванишин, Ірина Калітовська, Галина Калужна, Тетяна Ключник, Ірина Кузьменчук, Катерина Молодик, Віра Пітель, Лідія Поворознюк, Роксолана Стефурак, Марія Титаренко, Оксана Шуневич.

Упорядниця: Галина Титиш

Менеджерка проєкту: Катерина Костенко

Дизайн та верстка матеріалів: Роман Марчишин

Проєкт реалізований за підтримки

Grammarly, Theirworld, Global Business Coalition for Education

Забороняється відтворювати, зберігати в інформаційно-пошукових системах, передавати в будь-якій формі та будь-якими засобами — електронними, механічними та ін. способами — будь-яку частину цього видання без письмового дозволу правовласника — ГО «Смарт освіта».

Всі права застережено.

Зміст

Теоретична частина	2
Модуль 1.....	32
Модуль 2	41
Модуль 3	46
Модуль 4	58
Модуль 5	68
Модуль 6	76
Модуль 7	83
Модуль 8	90
Модуль 9	99

Глосарій

Теза	вихідне положення чи позиція, що вимагає доведення за допомогою аргументації.
Аргумент	внутрішньо зв'язана послідовність тверджень, які ґрунтуються на фактах та їхніх інтерпретаціях, призначена для підтвердження чи спростування тези.
Коментар	висловлення позиції, думки.
Сигнальні фрази	сполучення слів-дороговказів, які «сигналізують» про зміни в русі авторської думки, зокрема сигнальні фрази можуть вказувати на перехід від одного питання до іншого («тепер перейдемо до...»), звернення до того, що було висловлено раніше («як було зазначено вище...»), сигналізування про висновок («отже»), чи для демонстрації того, кому належить думка під час ведення діалогу з іншими авторами («на думку автора», «автор наголошує», «як зазначають автори»). У науковому тексті сигнальні фрази, які вказують на належність думки, підкріплюються покликаннями на джерела.
Вільне письмо	техніка письма, призначена для швидкої фіксації думок, без оцінювання їхньої значущості чи правильності. Завдання цієї техніки — запустити процес мислення і писання, а не створити якісний текст, тому найчастіше її використовують для того, аби «розігрітися» перед сесією письма.
Письмо на вимогу	створення тексту за певним зразком або попередньо визначеним форматом і тематикою за обмежений час. Таким є, наприклад, написання власного висловлювання на ЗНО.
Есе	самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприйняття проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу. У класифікації есе використовуйте методичні рекомендації МОН .
Робочий аркуш	роздатковий матеріал, який містить тексти, вправи, завдання для уроку. Аркуш є персональним і передбачає помітки, коментарі, позначки учня/учениці.
Нотатник	спеціальний записник, який учні та учениці використовують для нотування своїх думок.

Терміни надані розробниками методичних рекомендацій.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Пишемо
есе

Чому важливо навчити учнів та учениць писати есе?

За матеріалами лекцій Ольги Брюховецької

Раніше формування навичок письма відбувалося через демонстрацію прикладів, які потрібно відтворити. Однак у 60-х роках минулого століття в США стався переворот у педагогіці письма: замість простої демонстрації результату почали вчити процесу, який веде до цього результату.

Процесуальний підхід до письма розрізняє якісно відмінні етапи роботи над текстом, кожен із яких має різну мету. Розуміння цієї відмінності дає змогу працювати над текстом більш ефективно й не ставити собі неможливі вимоги. Відповідно, для кожного етапу варто застосовувати різні інструменти. Якщо зрозуміти логіку процесу письма та навчитися застосовувати техніки, то кожен зможе висловлювати свою думку письмово. Такий підхід ґрунтується на вірі в силу голосу кожної людини, розумінні краси багатоголосся світу та його інклюзивності.

Зразки, приклади теж можна використовувати під час навчання, але цей спосіб опанування навичок письма значно вужчий, ніж вважався раніше, бо ці приклади інколи демотивують, забирають силу й упевненість у собі.

Уявіть, що ви дивитеся балет: насолоджуєтеся танцем, грацією рухів та легкістю балерини. А тепер уявіть, що вам дають завдання — повторити танець. Звісно, ваші рухи будуть незграбними, ви відчуватимете себе невдахою.

Утім, якщо навчатися поступово, маленькими кроками, із часом ви зможете опанувати балетні па. З письмом точно так, як і з балетом. Починаємо з тренування рухів за поручнем перш ніж вийти на сцену, чи навіть почати репетицію.

Це стосується і роботи з текстом — між остаточним варіантом і початковим задумом є багато копіткої, невидимої для майбутніх читачів роботи. Нам може здаватися, що це лише в нас проблеми з тим, аби зібрати думки й підібрати доречні слова, а професійні письменники роблять це легко й невимушено. Беручись за письмо, навіть професійні автори не знають, куди їх заведе думка.

Читаючи готові тексти, ми уявляємо, що вони пишуться, як диктант — з першого речення і до останнього. Однак процес письма може бути різним. Ми можемо починати із цитати, яка в процесі роботи над матеріалом опиниться всередині тексту або взагалі зникне з фінальної версії. Тому, працюючи над власним текстом, важливо не вимагати від себе одразу

написати готовий варіант: те, що ми читаємо як готовий текст іншого автора, не означає, що автор сів і одразу його написав слово за словом, що в перших начерках думки й речення одразу вибудувалися в такій послідовності, у якій вони розташовані в остаточній версії тексту.

Саме тому важливо дати учням і ученицям розуміння не лише того, що й навіщо ми пишемо, але і як подолати страх чистого аркуша, та навчити їх чути власний голос серед багатоголосся різних думок.

Три етапи процесу письма

Дослідники виокремлюють три етапи письма:

Передписання

підготовчий етап
(збираємо ідеї для тексту)

Писання

формуємо першу
чернетку тексту

Переписування

прояснюємо значення
тексту, критично його
оцінюємо

На кожному з етапів є свої завдання та інструменти. Зупинімось на кожному з них.

Передписання

Завдання цього етапу — зібрати ідеї.

Питання — де їх узяти?

Цей етап критично важливий, бо він — про збір ідей та думок довкола певної теми. Якщо його проігнорувати, може дійти до того, що автор сидітиме перед аркушем паперу чи монітором і нічого не зможе написати. Йому буде здаватися, що думок у нього немає, або ж вони нікчемні. А це прямий шлях до крадіжки чужих ідей (плагіату).

Іноді автор чекає, що його відвідає муза і йому вдасться написати все від першого до останнього речення. На візит музи ми не маємо ніякого

впливу, а от на роботу з власними думками та ідеями — маємо. З цим нам допоможе перший етап — передписання, його ще можна назвати «графоманським».

Він про насолоду від письма без критичної оцінки. Завдання графомана — зібрати ідеї для тексту, записати те, що є в нашій голові (на папір чи девайс). Навіть якщо ці думки здаються нам незграбними, пласкими чи навіть хибними — на цьому ранньому етапі їх однаково варто записати, бо згодом, коли ми їх перечитуватимемо, вони можуть привести до цікавих запитань чи лягти в основу оригінальної думки. Критика цих думок — це завдання третього етапу письма.

На етапі передписання ми дозволяємо собі ввійти в потік письма, виписати все, що в нас є, хай і недосконало. Це дуже творчий процес і важливо пройти його без самокритики. Якщо ми надто рано починаємо критикувати написане, творчий потік спиняється. Передчасна критика — це основна причина письменницького блоку.

Де брати ідеї, думки?

- Зсередини (документуємо власні думки та стани) — через вільне письмо.
- Ззовні (документуємо діалог із думкою іншого автора чи авторки) — через роботу з текстами інших авторів.

Для документування власних думок та станів (перший варіант джерела ідей) можна виділити спектри — від експресивного вільного письма до більш спрямованих версій вільного письма, коли ми ставимо конкретніше завдання і спрямовуємо свою думку у вужче річище.

Техніка вільного письма (експресивний підхід до письма від Пітера Елбоу)

Суть методу — сісти й писати все, що спаде на думку. Пітер Елбоу радить писати 10 хвилин поспіль, занотовуючи всі думки, які приходять у голову, навіть якщо ці думки: «У мене в голові немає ніяких думок».

Тобто ми починаємо писати не з плану, головної ідеї, тези тощо, а з того, що є в цей момент у нашій голові. У мить появи думки в мозку, ми її не оцінюємо, а просто записуємо. Ця техніка вмикає творчий потік, генерує первинний словесний матеріал, який потім можна сортувати, вдосконалювати й поглиблювати. Відсутність критики є надзвичайно продуктивною на ранньому етапі письма, бо навіть банальна ідея згодом може привести нас до другої чи третьої, які виявляться цікавішими, і, зрештою, можуть стати справжніми знахідками. Тексти, які ми починаємо писати за цим методом, можуть нас здивувати. Адже на початку ми не знаємо, куди вони нас приведуть.

Під час використання техніки вільного письма, ми не затримуємося для пошуку якогось слова, редагування тощо. Ми лише пишемо те, що спадає на думку. Ми не виправляємо помилки (бо це останній етап письма). Ми пишемо, як пишеться.

Техніку вільного письма можна використовувати й більш цілеспрямовано: не лише фіксувати все, але і ставити перед собою конкретнішу ціль. Уявімо, що наше завдання — написати текст про конфлікт між приватним і публічним. Ми починаємо міркувати про це й пишемо все, що спадає на думку (приклади з теперішнього й минулого, тонкощі розрізнення, етичні дилеми та наслідки ухвалення рішень, власні історії та рефлексії — геть усе, що спливає в думках, навіть якщо перше речення буде таким: «Що це за складна й незрозуміла тема»).

Чим ще корисне вільне письмо?

Вільне письмо в чистому вигляді — це фіксація нашого стану та думок у цей момент (без утримання у фокусі уваги якоїсь теми чи запитання). Часто це можуть бути письмові рефлексії щодо нашого стану чи якихось подій, прояснення плутанини думок.

Вільне письмо знімає фрустрацію: краще писати 10 хвилин, аніж виливати свою злість на когось. Воно також допоможе «розігріти мозок» перед основним письмом (особливо, якщо є страх «білого аркуша»). Краще сісти й писати 10 хвилин у форматі вільного письма, аніж годинами уникати цієї роботи.

Вільне письмо допомагає знайти потрібну думку й поступово рухатися вперед. Іноді трапляється, що ми пишемо сфокусовано й розуміємо, що застрягли. Можна перемкнутися в режим вільного письма, а потім повернутися до сфокусованого режиму.

Завдання вільного письма — активувати потік думки, а не створити якісний продукт, тому треба бути готовими до того, що багато словесного матеріалу, генерованого в такий спосіб, зрештою піде в смітник. Однак, перечитуючи написане, ви помітите, що в цьому потоці з'являються цікаві формулювання чи багатообіцяючі ходи думки. Це те, із чим варто працювати далі.

Як? Пітер Елбоу пропонує робити це за допомогою техніки «фокусні речення»: обираємо вдалі місця і «фокусуємо» їхній зміст у короткому підсумку на одне речення. Пізніше, переходячи на етап писання, ці фокусні речення можна використати як кістяк майбутнього тексту, вибудовуючи їх у найбільш продуктивну послідовність і виявляючи пробіли, які ще потрібно заповнити.

Перечитуючи словесний матеріал, згенерований у процесі вільного письма чи його більш цілеспрямованих версій, варто звертати увагу на ті місця, які є вдалим чи мають потенціал для розвитку, і не надто зосереджуватися на незграбних, пласких чи нецікавих місцях, і тим більше не критикувати себе за них.

Виокремивши ті місця чи смислові блоки «сирого тексту», над якими варто продовжувати працювати, ми додаємо нотатки й коментарі (на берегах чи всередині тексту), вказуючи що ще потрібно дописати. Ймовірно, для цього треба буде опрацювати якусь літературу, пошукати доречні приклади, перевірити факти, продумати аргументи, адже не все, що ми пишемо, можна взяти просто з голови. Однак розуміючи, що саме нам

треба шукати, ми не загубимося в морі інформації, а рухатимемося за певними орієнтирами.

Ще одна версія спрямованого вільного письма — техніка 30 запитань

Зміст техніки: сформулюйте 30 запитань до якоїсь теми у форматі вільного письма (не зупиняючись, не оцінюючи якість цих питань, а просто записуючи їх у стовпчик).

Зазвичай перші запитання цілком зрозумілі — ті, що були на поверхні. У середині списку починають з'являтися незграбні запитання, а насамкінець виринають найцікавіші — ті, які ми шукали, або ті, які нас дивують.

Другий полюс етапу передписання — читання і нотування (діалог із думкою інших авторів). Читання і нотування текстів — це початкова форма діалогу з їхніми авторами, тому важливо не прагнути механічно перенести текст собі в голову чи бездумно копіювати його у свій нотатник.

Наше завдання — не лише зрозуміти, про що цей текст, але насамперед виокремити те, що в цьому тексті важливе для нас; не лише шукати питання, на які відповідає цей текст, але і ставити свої питання до тексту.

Важливо також розуміти, що вступати в діалог із текстом можна по-різному (навіть всередині одного тексту). Якесь місце нас може здивувати й наштовхнути на цікаву думку, із чимось ми можемо не погодитись і захотіти посперечатися, якесь місце нагадає нам про іншого автора, і ми можемо спробувати порівняти їхні погляди, а ще якесь — дасть таке вдале формулювання, що ми залучимо його у власний текст як цитату.

Усі ці форми діалогу є способами зробити чужий текст «своїм»: не присвоїти написане кимось, але використати його, як трамплін для власної думки. Нотування текстів, відповідно, має фіксувати не лише прочитані думки, але й те, чому саме ми їх фіксуємо й що саме хочемо з ними зробити. Занотовуючи все це різноманіття думок, слід завжди вказувати джерело — кому належить та чи та думка, де саме ми її знайшли, чи є це цитатою, нашим переказом прочитаного, чи нашим коментарем до прочитаного. З часом ми можемо забути це і вчинити ненавмисний плагіат, приписавши собі чужі слова.

Важливим складником процесу нотування є організація нотаток. Фокусні речення чи фрази можуть бути корисним інструментом і для цього завдання: тут так само варто виділити семантичний блок і фокусувати його зміст у реченні чи фразі. Це особливо важливо для текстів великого обсягу, які передбачають опрацювання значної кількості літератури.

Карткова система або технократичний підхід до письма

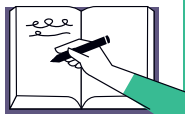
Соціолог **Ніклас Луман** за своє життя написав понад 70 книжок та 400 наукових текстів. Він чітко виокремлював перший етап письма, розумів його цілі й завдання. Однак його спосіб роботи дуже відрізняється від експресивного підходу Пітера Елбоу.

Метод Нікласа — карткова система. Упродовж усього свого життя він збирав цікаві для нього думки й групував їх за смисловими блоками. Серед них — цитати або парафрази, або і власні ідеї. Луман фіксував їх на картках. Дослідники Лумана підраховали, що за день він додавав 5–7 нових нотаток. Але найважливіше було те, як він це робив. Луман фіксував кожен нотаток на окрему картку й завдяки складному принципу нумерації (1, 1.1, 1.1.1, 1.1.1.1, 1.2, 2, 2.1, 2.2 тощо), додавав нові й нові нотатки до певної теми. Також важливим було те, що Луман постійно переглядав свої картки, які він зберігав у окремих ящиках.

Коли він розумів, що в якомусь смисловому блоці накопичилося достатньо матеріалу для роботи, то починав писати текст на цю тему. Луман наголошував, що це не він пише, а пише система, тому його підхід ще називають технократичним. Враховуючи, що за своє життя Луман написав величезну кількість текстів, така система нотування для нього працювала успішно, хоч досі ще ніхто не зміг повторити цей успіх. Однак випадок Лумана надихнув багатьох розробників цифрових застосунків для нотування, які допомагають організовувати й переглядати нотатки без громіздких ящиків.

Зьонке Арендс, сучасний німецький популяризатор системи Лумана, виклав основні принципи цієї системи в книзі «Як робити розумні нотатки». Головна ідея цієї книги полягає в тому, що збір, опрацювання та організація нотаток можуть стати джерелом нових текстів; що різні думки на одну тему, зібрані в одному місці, вибудовані в певну послідовність, уже містять у собі оригінальне дослідницьке питання, яке залишається лише видобути. Тут не йдеться про зшивання тексту з клаптиків чужих думок, а саме про опрацювання зібраних думок і перетворення їх на новий текст, адже кожен текст є частиною більшої розмови й відповідає на те, що сказали інші.

Технократичний підхід Нікласа Лумана протилежний до експресивного підходу Пітера Елбоу. Луман починає із зовнішньої організації, Елбоу починає з внутрішнього хаосу. У Лумана текст приходить ззовні, в Елбоу — зсередини. Реальна практика роботи над текстом, найімовірніше, буде комбінацією цих двох полюсів, і пропорція технократичного та експресивного елементу може виявитися різною для кожного окремого тексту.

Завдання цього етапу — вибудувати послідовність.

Питання — як організувати ідеї?

На цьому етапі з'являється перша чернетка тексту — начерк. Її потрібно буде доопрацьовувати й зробити цілісною. Але вже на цьому етапі ми попередньо бачимо, як вибудовується текст і розуміємо, як рухатися далі. На нашій схемі етапів письма писання розміщене між передписанням і переписуванням. Це суттєво відрізняється від звичного уявлення про «писання» як те, що охоплює весь процес роботи над текстом.

- ПЕРЕДПИСАННЯ (prewriting)
- **ПИСАННЯ (writing)**
- ПЕРЕПISУВАННЯ (rewriting)

Процес письма займає багато часу й зусиль, це дуже кропіткий процес. Цей час і зусилля необхідні для досягнення результату. Початківці й ті, хто так і застряг на стадії початківців, зазвичай не розуміють, що результат — якісний текст — потребує великих зусиль і багато часу (метафора балету). І це нерозуміння, нереалістичне очікування, що робота над текстом має йти дуже швидко, відкриває ворота спокус для плагіату. Тому треба показувати й наголошувати на тому, що робота над текстом — це тривала робота, і необхідно розробляти такий дизайн завдань, які на цьому зацентрують.

Якщо ми це розуміння перекладемо на дизайн завдань із письма, ми не будемо вимагати щоразу новий твір, а побудуємо роботу так, щоби бачити, як текст росте, чернетка за чернеткою. Це має відбуватися в нас на очах, з нашими відгуками, з обговоренням у класі. Важливо показати учням та ученицям, що текст треба вирощувати, що він процесуальний, що цей процес — це величезна кількість роботи, яку ми долаємо поступово та покроково. Ми на практиці маємо дати їм зрозуміти, що це нормально, що процес вимагає стільки роботи, стільки часу і стільки зусиль, скільки потрібно, якщо ми хочемо досягнути якісного результату. Оцю важливість тривалості в нашому нинішньому світі, де цінується швидкість і блискучість, треба відновлювати, реабілітовувати як цінність, а не перешкоду, показуючи, що це те, як письмо насправді відбувається.

Етап **писання (написання першої чернетки)** зазвичай досить короткий, щоправда, не в абсолютному, а у відносному сенсі: він коротший за передписання і за переписування. Цей етап — робота над першим

драфтом, пробною версією тексту. У нас зібралося достатньо ідей і на цьому етапі наше завдання — вибудувати послідовність цих ідей. Іноді ми дуже добре розуміємо наш аргумент чи лінію, яку хочемо побудувати, але завжди треба мати на увазі, що це може бути не найкраща лінія, що це може виявитися чимось поверховим і клішованим, що допомогло нам увійти в цей текст, але, можливо, ми натрапимо на щось цікавіше в процесі подальшої роботи.

Тому на етапі писання першого драфту (чернетки) треба бути відкритими й готовими, що те, що ми вибудовуємо, і те, як ми це робимо, може змінитися. Відтак важливо не будувати на цьому етапі переходи між параграфами, не зв'язувати їх у чітку послідовність, бо потім, на етапі переписування, коли ми будемо готові встановити остаточну послідовність, передчасно вибудовані переходи й зв'язки будуть лише заважати.

Переходи й зв'язки насичені сигнальними фразами, якими ми демонструємо рухи нашої думки («отже, ми побачили», «тепер перейдемо до», «розглянемо інший аспект цього питання», «повернімося до нашої вихідної тези» тощо), і їх доречно робити тоді, коли ми маємо повну ясність щодо того, як наш текст просувається вперед. Але з етапу писання ми маємо обов'язково вийти з якоюсь послідовністю.

Отже, на етапі **(на)писання**:

ЗАВДАННЯ

вибудувати
послідовність.

ПИТАННЯ

як організувати
ідеї?

NB: Етап передписання дуже важливий, він допомагає нам не перейти негайно в писання, яке без такої попередньої роботи може перетворитися на сидіння перед порожнім екраном чи білим аркушем паперу.

Метафора цеглин

Метафору про цеглини можна використовувати в роботі з учнівством. Писання (письмо) — це як будівництво стіни будинку. Коли ми починаємо будувати стіну, ми працюємо поетапно. Спершу має бути випечена вся цегла. І лише після цього ми переходимо до будівництва. Неможливо працювати в режимі: випекли цеглину — заклали в стіну, випекли цеглину — заклали в стіну. Так зазвичай роблять початківці: написали ідеальний абзац — відклали, написали ще один ідеальний абзац — відклали. Це ж може бути умовно ідеальний абзац у нашій уяві. Такий спосіб писати неправильний і непродуктивний.

Під час будівництва стіни, ми починаємо із самого низу, коли в нас набралось достатньо цегли. У нашому випадку уявні цеглинки — це думки. Спершу всі цеглинки випікаємо. Це робимо шляхом цілого спектра ін-

струментів — від вільного письма до парафразу. Пам'ятаймо, що це лише крайні версії, інструментарій значно ширший. Ми просто збираємо думки й записуємо їх у різні способи. Збираємо думки, аж поки в нас не буде достатньо «цегли» для того, аби почати будувати стіну. Тоді ми беремо наші фрагменти й починаємо будувати з наявного матеріалу.

На етапі писання ми працюємо не з книжками інших авторів, а зі своїми нотатками. Звісно, метафора цегли має свої межі — цеглина не змінюється після того, як її вклали в стіну, тоді як наші нотатки цілком відкриті для змін. Зокрема, на етапі переписування ми, безперечно, можемо повторно звертатися до книжок, з якими працюємо, якщо ми відчули, що наші нотатки потребують уточнення. Ми можемо також виявити пробіл у структурі аргументації нашого тексту чи потребу підкріпити наші тези прикладами. Для цього ми змушені будемо повернутися до етапу передписання і назбирати нові ідеї. Це цілком нормально — лінійна логіка процесу письма (три послідовні етапи роботи над текстом) не завжди суміщається з практикою письма, яка може рухатися одночасно вперед і назад. У дослідженнях письма цю потребу (повертатися до попередніх етапів роботи, переміщатися між етапами в нелінійний спосіб) називають **рекурсивністю процесу письма**. Головне — розуміти логіку процесу й усвідомлювати, на якому етапі ми перебуваємо в кожен конкретний момент.

Інша метафора, яку ми можемо використовувати під час пояснення процесу написання першої чернетки, — **процес збивання масла**. Колись масло збивали вручну, товкли сметану в ступці. У письмі — схоже. На початку в нас усе розтікається, є якісь рідкі шматки, щось, що ми збирали, але воно ще невизначене, плинне. Ми продовжуємо «збивати», і в якийсь момент воно починає густнути, починає вимальовуватися цілісність. Цей момент переходу від рідкого до густого — це стик між етапом передписання й етапом писання. Ми ще не бачимо остаточного тексту, але вже відчуваємо, що він є, і що його можна збирати.

ПИСАННЯ: збираємо перший драфт = вибудовуємо послідовність.

Під час написання першого драфту наше фактичне завдання — вибудувати послідовність із тих ідей, які в нас є. Тобто на етапі писання ми не ставимо собі за мету написати остаточний текст, а лише вибудувати послідовність із тих ідей, які в нас назбиралися. Це і є наш перший драфт, чернетка майбутнього тексту. Для цього всі ідеї треба перечитати не поспішаючи. Питання часу є дуже важливим, і це контрінтуїтивно звучить у нашому швидкому світі, але з писанням не треба поспішати. Писання вимагає часу, адже ми вибудовуємо логічну змістовну послідовність.

NB: Перший драфт не має нам подобатися. Завдання першого драфту — просто з'явитися. Подобатися він нам має тоді, коли ми матимемо остаточну версію тексту. Якщо ми зарано ввімкнемо критика й будемо ставити надмірні вимоги до першого драфту — він може так ніколи й не з'явитися.

ПИСАННЯ: ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ІДЕЇ?

- Фокусні речення.
- Миттєвий підсумок (про що цей текст?).
- Робочі питання, дослідницьке питання.
- Когерентність (ключові слова).

1. Фокусні речення

Ми сформували наші «цеглинки», розклали їх по шухлядах, зібрали фрагменти, переглянули їх. Тепер перед нами багато всього, у чому дуже важливо не заплутатися. Й один зі способів не заплутатися і почати вибудовувати послідовність — це підсумовувати, виділити семантичні блоки.

Під семантичними блоками мається на увазі певна цілісність. Ось ми читаємо потік думки чи починаємо поруч ставити якісь два парафрази, чи цитату й парафраз, чи цитату і якийсь коментар, починаємо бачити, що оце один блок, що це про щось спільне. І даємо таким реченням фокус на чомусь одному. Ці фокусні речення мають виділятися для нас. Можна робити це іншим кольором.

Головне — мати гнучкість. Для того, щоб у нас була гнучкість, нам треба розбити наш текст на частини, які є більш-менш цілісними, і дати їм назви. Потім ми побачимо, що якісь із них можуть згрупуватися, створивши логічну лінію.

2. Миттєвий підсумок (про що цей текст?)

У режимі вільного письма ви працюєте зі своїми думками, емоціями й тілом. Пишіть у такому напівграфоманському-напівкритичному режимі й спробуйте знайти логічні лінії.

3. Робочі питання, дослідницьке питання

Здебільшого дослідницькі питання маються на увазі, коли йдеться про академічну сферу. Робочі питання — це ті, які виникають, коли ви тільки починаєте займатися темою. Без робочих питань ми не зможемо рухатися. На якомусь етапі робочі питання відсікаються. Тому що ми можемо бачити, що різні автори вже відповіли на них, що це питання нерелевантне.

Дослідницьке питання — це своєрідна точка опертя, яка демонструє, про що ви будете писати, у який спосіб організуєте ідеї. Це частковий перехід на етап переписування, але іноді воно спрацьовує ще на етапі писання, генерування дослідницького питання.

4. Когерентність (ключові слова)

Когерентність, тобто взаємозв'язаність тексту. Ми утворюємо її багатьма способами, але формування власного словника — це один із найбільш

потужних способів її створити, який початківці у сфері писання зазвичай не помічають і не розуміють. Вони можуть користуватися термінами зі словників різних авторів і не зауважувати цього. Користування методом когерентності — один із найбільш потужних способів виробити зв'язність свого тексту.

Ця когерентність вибудовується шляхом того, що у вас є свій словник. Потім, на етапі переписування, ми маємо ще раз перевірити, а які в нас ключові слова, а чи не виходить так, що ми якесь ключове важливе слово згадали один раз, а не повторили його декілька разів (ключові слова треба як мінімум тричі вжити, щоб вони з'явилися в різних контекстах, не повторилися механічно, а розкрили щось нове в кожному контексті). І тоді з'являється зв'язний текст. Не тому, що один параграф закінчується тим, із чого починається наступний параграф — це ілюзія. Вживання «проте, або» для зв'язності тексту може створювати псевдологічні зв'язки. Когерентність з'являється, коли в нас є концептуальна зв'язність, яка з'являється через, зокрема, і єдність словника.

ПИСАННЯ — пробний синтез.

ПЕРЕПISУВАННЯ — аналіз, який веде до остаточного синтезу.

Дональд Мюррей у книзі «Майстерність ревізії», основна частина якої присвячена саме ревізії, пише про «ілюзію недоторканості написаного» і про «страх зруйнувати спонтанність тексту».

Цей страх і ілюзію можна спостерігати в багатьох, але вони проходять, коли ми починаємо бачити фрагменти тексту, тобто, зауважувати, що всі надруковані тексти — це фрагменти, а не цілісність. У своїх текстах можна також бачити фрагменти, семантичні блоки, що є ніби просто чіткішим баченням. Це дасть змогу учнівству не створювати новий текст після коментарів на першу чернетку, не опиратися переписуванню (ревізії).

Стратегія подолання цієї ілюзії, цього страху, цього опору йде у двох напрямках. Перше — це тренування бачення фрагментів. Це дуже важливе вміння, яке дає нам змогу побачити нові смисли. Ми використовуємо артикуляцію — членування в лінгвістичному сенсі.

Стюарт Холл, один із засновників Британських культурних студій, використовував метафору **легкового автомобіля і вантажівки** для пояснення реартикуляції. Якщо ми членуємо наш текст, розглядаючи його як вантажівку, ми розуміємо, що одну частину можна замінити іншою, створивши новий смисл. Якщо ми дивимося на текст, як на легковий автомобіль, він виглядає для нас цілісною структурою, яку можна не змінити, а просто переробити. А якщо ми користуватимемося метафорою вантажівки, то зникне «ілюзія недоторканості написаного» і «страх зруйнувати спонтанність тексту».

«Однак багатьом авторам-початківцям складно відсторонитись і поставитися до того, що їм здається остаточним першим драфтом, як до початкового драфту, який потребує **зміни, вирізання, додавання, перестановки**», — каже Дональд Мюррей у своїй книзі «Майстерність ревізії».

Пам'ятаємо, що під час написання тексту спочатку потрібно зосередитися на вільному формуванні ідей, не звертаючи увагу на їхню якість чи послідовність. Головне — це створення першого драфту, де всі думки зібрані разом. На цьому етапі важливо уникати самокритики, оскільки вона може перешкоджати творчому процесу.

Далі приходить етап переписування (ревізії), на якому відбувається аналіз та синтез ідей. Потрібно переглянути зібрані матеріали, визначити ключові елементи та структурувати текст, розділяючи його на логічні частини. На цій стадії важливо застосовувати критичне мислення для покращення та удосконалення тексту. Під час переписування може виникнути необхідність внесення значних змін, включаючи видалення, доповнення чи переформулювання окремих фрагментів. Цей процес може включати ітеративне вивчення частин тексту та їх зв'язку із загальним контекстом, що дає змогу досягти більшої ясності та глибини.

Важливим є також розуміння, коли потрібно припинити редагування і відпустити текст. Це вміння визначити момент, коли додаткові зміни не приносять значного вдосконалення, але зберігають автентичність і оригінальність авторського голосу. Отже, процес написання охоплює не лише творчість і креативність на початковому етапі, але і критичний аналіз та вміння завершити роботу.

У процесі переписування тексту слід звертати увагу на декілька ключових аспектів, щоб досягти глибшого розуміння та ефективності тексту.

- **Визначення предмета тексту.** Почніть із визначення основної теми або предмету обговорення у вашому тексті. Це може включати уточнення ключових понять, головної ідеї або наміру, який ви хочете передати. Використовуйте методи вільного письма, генерації назв або формулювання головних питань, щоб ясніше зрозуміти центральну думку. Важливо мати чітке розуміння цього аспекту, оскільки він керуватиме всіма подальшими змінами в тексті.
- **Аналіз аудиторії.** Важливо розуміти, для кого ви пишете. Це визначить тон, стиль та мову, яку ви використовуєте у своєму тексті. Поставте собі питання: хто моя цільова аудиторія? Що вони знають про цю тему? Які їхні інтереси та очікування? Це допоможе вам зробити текст більш релевантним та цікавим для вашої аудиторії.
- **Глибокий аналіз та перероблення.** Під час переписування тексту зосередьтеся на його структурі, логіці та ясності. Перевірте послідовність аргументів, чіткість висловлювань та уникайте непотрібних повторень. Переконайтеся, що кожен розділ, абзац та речення служать загальній меті тексту та ефективно комунікують ваше основне повідомлення.
- **Процес герменевтичного кола.** Застосування принципу герменевтичного кола передбачає постійний рух між загальним розумінням тексту та його конкретними елементами. Це означає, що ви переглядаєте текст у цілому, а потім аналізуєте окремі частини, щоби побачити, як вони вписуються в загальну карти-

ну. Цей процес дає змогу виявити неузгодженості, незрозумілі частини та потребу в додаткових змінах.

- Експериментування з формами та стилями. Не бійтеся експериментувати з різними формами та стилями письма, щоб краще зрозуміти, як різні підходи можуть вплинути на ваш текст. Це може включати зміну точки зору, структури або навіть жанру, щоби побачити, як ці зміни впливають на сприйняття та ефективність тексту.
- Фокус на мові та виборі слів. Зверніть увагу на вибір слів, синтаксис та граматику. Переконайтеся, що мова відповідає тону та стилю, який ви хочете передати, і що вона зрозуміла для вашої аудиторії.

Ключ до ефективного переписування полягає в балансі між збереженням автентичності вашого голосу та внесенням необхідних змін для поліпшення ясності, структури та залучення аудиторії.

Форма. Дональд Мюррей

Під час переписування тексту Дональд Мюррей пропонує розглядати його через призму форми, яка тісно пов'язана із жанром. Для Мюррея, який працює з різними жанрами — від художніх творів до наукових статей, форма визначається поєднанням предмета й аудиторії. З огляду на це, можна вибрати найбільш відповідну форму для конкретного тексту.

Він зазначає, що важливо ставити питання про зміст тексту, цільову аудиторію та форму на початковому етапі переписування. Це допомагає створити загальну картину і визначити напрям подальших змін у тексті.

Після цього Мюррей пропонує переходити до більш докладного аналізу, який містить оцінку структури тексту, розглядаючи його як набір взаємопов'язаних елементів, де головна лінія аргументації або оповіді служить скелетом, а розвиток ідей — це «плоть» цього скелету.

Під час докладного аналізу Мюррей рекомендує враховувати, як різні частини тексту взаємодіють між собою, створюючи плавний розвиток думки. Це може включати перестановку розділів для покращення логічної послідовності, додавання нових матеріалів для заповнення «щілин» або навіть видалення зайвих фрагментів.

Мюррей акцентує, що важливо слухати текст, звертаючи увагу на його внутрішні вказівки й інтуїцію щодо того, як найкраще виразити ідеї. Цей процес передбачає активний діалог із текстом, де автор не лише вносить зміни, але і «слухає» відгуки від самого тексту, щоб досягти найбільшої ефективності та ясності викладу.

На завершальному етапі ревізії тексту, після уважного аналізу його структури, предмета та аудиторії, важливо зосередитися на пропорційності різних частин тексту. Це включає оцінку того, як вони взаємодіють та співвідносяться між собою, забезпечуючи логічність і зрозумілість загального викладу.

Дональд Мюррей наголошує на необхідності розділення процесу ревізії на невеликі частини, рекомендуючи працювати над текстом короткими інтервалами, з перервами для переосмислення та повернення до тексту зі свіжим поглядом. Це дає змогу критично оцінити текст, виявляючи його сильні сторони та аспекти, які потребують доопрацювання.

Особливу увагу Мюррей приділяє пропорційності частин тексту. Він закликає до експериментування, щоб зрозуміти, чи всі частини тексту збалансовані, чи деякі з них надмірно розширені, чи недостатньо розвинені. Пропорційність не означає, що всі частини мають бути однаковими за розміром, але вони мають ефективно взаємодіяти для досягнення загальної мети тексту.

Наступним важливим кроком є перевірка «голосу» тексту. Під голосом Мюррей має на увазі не лише емоційне забарвлення тексту, але і його унікальний стиль, який відображає індивідуальність автора. Щоб виявити голос, він радить читати текст вголос або просити когось іншого прочитати його, що допомагає відчути інтонацію та емоційне звучання.

Врешті, Мюррей підкреслює, що ревізія — це не просто виправлення помилок, але й відкриття і розширення сили тексту. Він закликає зосереджуватися не на пошуку «правильності», а на пошуку ефективності та вираження унікального голосу автора. Це вимагає відкинути сумніви та страхи, щоб дати можливість творчості та інтуїції визначити кінцевий результат.

У цьому тексті розглядається ширший контекст процесу переписування тексту, з акцентом на важливості роботи з текстом на різних рівнях — від загального аналізу тексту до зосередження на абзацах, реченнях і словах. Цей підхід дає змогу авторам глибше проаналізувати та вдосконалити свої тексти, переходячи від загальної ідеї до докладного вираження думок.

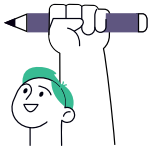
Процес ревізії тексту описується як послідовний: починаючи з оцінки тексту в цілому, автор поступово переходить до аналізу абзаців, а потім до речень і окремих слів. Це дає змогу зосередитися на вдосконаленні структури та логіки тексту перед тим, як звернути увагу на більш дрібні деталі, такі як слововживання та граматику.

Окремо акцентується на ролі зворотного зв'язку в процесі ревізії. Автор рекомендує залучати «прихильного критика» та активно працювати з отриманими відгуками. Важливо правильно сформулювати запит на зворотний зв'язок, чітко вказавши, на якій стадії розробки тексту знаходиться автор і якого типу допомоги він потребує.

Автор також обговорює психологію критики, підкреслюючи, що ефективна критика повинна спрямовувати енергію на зростання та вдосконалення тексту, а не на його знищення. Відповідно, замість того, щоб фокусуватися на тому, що «не працює», важливо звертати увагу на те, що «потребує доопрацювання».

Завершуючи, автор нагадує, що письмо та переписування — це не лише про виправлення помилок, але і про відкриття та прояснення значень, інтегральна частина процесу мислення та пізнання.

Етап переписування

Завдання цього етапу — прояснити значення тексту.

Запитання — що я хочу сказати?

Цей етап ключовий. Часто учні починають писати тексти, ставлячи собі питання із цього етапу. Лякаються того, що не мають думок, і не знають, що сказати. Починають шукати ідеї в інших місцях. Зіштовхуючись із більш досконалими формулюваннями, вони опиняються перед спокусою сплагіатити їх. Тому найкраще використовувати питання «Що я хочу сказати?» саме на останньому етапі письма.

Тут переробляємо й переписуємо попередній варіант тексту, шар за шаром вдосконалюємо його, проходячи серію ревізій від загального до локального, від композиції тексту до слів і словосполучень, аж поки не доводимо текст до завершеної (якщо не довершеної) форми.

Послідовність переписування:

- **Ревізія:** від цілого тексту до абзаців до речень.
- **Редагування:** від абзаців до речень до слів.
- **Корегування:** від речень до слів до літер.

Ревізія (англ. *revision*) відрізняється від редагування, яке радше відповідає англійському слову *editing*. Ревізія — це творчий процес. Тут ми не можемо собі ставити запитання, а коли вони виникають, то ми їх фіксуємо. Ми просто маємо свідомо розуміти, що це не ті питання, які нам допомагають, не «чи правильно це». Тому що якщо ми почнемо на цьому етапі ставити собі запитання про правильність, значить наша фантазія малює нам таку картину, де є або якийсь авторитет, який знає, що нам треба створювати, або якийсь набір правил. Цього не існує. Ми — творці. Ми маємо зробити, ризикнути, зробити це, а потім підійти й запитати: добре це, чи не добре, працює, чи не працює? Саме в такій послідовності.

Ефективне читання

Якщо ми говоримо про ефективне читання, то це теж нелінійний процес. Працюючи з готовим текстом, ми проходимо три етапи:

- передчитання,
- читання,
- перечитування.

Передчитання — це швидке сканування тексту для того, аби зрозуміти: варто витратити на нього час, чи ні?

Показовим прикладом цього етапу є така історія.

Якось один з авторів надіслав у видавництво рукопис свого тексту. Згодом його повернули з відповіддю: «Текст не публікуватимуть, дякуємо». Автор обурився і написав ще одного листа. Мовляв, *«ви не уважно попрацювали з рукописом, як ви можете стверджувати, що він поганий? Я навмисне склеїв кілька сторінок докупи, а ви їх навіть не роз'єднували»*. Видавництво відповіло: *«Не обов'язково доїдати яйце повністю, щоб зрозуміти, що воно зіпсоване»*.

Рішення виділити час для читання того чи того тексту не завжди доступне учням, яким часто дають завдання прочитати той чи той текст, однак навичка швидко сканувати текст перед читанням знадобиться їм не лише у випадку, коли вони мають самостійно знайти й відібрати літературу для читання. Другою важливою функцією етапу передчитання є створення загальної картини тексту, розуміння його початку й кінця, попереднє схоплення ключових імен і слів, перше наближення до змісту, так що на етапі читання ми маємо справу не з абсолютно новим текстом, а з хоч і приблизною і далеко не повною, але певним чином зрозумілою нам картиною тексту, яку ми будемо уточнювати й доповнювати, читаючи текст більш уважно. Ми повертаємося до тексту, а не починаємо з нуля і це допомагає краще засвоїти матеріал підручника чи нехудожньої літератури. Звісно, залишається відкритим питання, чи варто використовувати передчитання для художньої літератури.

Читання — це етап, коли ми вдумливо працюємо з тим, що читаємо, йдучи речення за реченням і вловлюючи зміст. Ми підкреслюємо важливі думки, з якими погоджуємося (або не погоджуємося), підсумовуємо їх за допомогою фокусних речень чи фраз, ставимо питання до тексту, записуємо свої коментарі, водночас фіксуємо сторінки в тексті, щоби потім можна було до них повернутися, не витрачаючи забагато часу на їх пошук. Це своєрідні «білі камінці», як у Гензель і Гретель. Виділяємо те, що нас заціпає, відмічаючи для себе ці місця, щоби потім їх легко віднайти.

Але на етапі читання не варто робити дуже докладні конспекти, тому що далі в тексті може бути ще багато вартих уваги думок. Завдання — узяти з тексту те, що нам потрібно. Це може бути окреме слово, фраза чи сторінка.

Перечитування — це найважливіший етап, на якому ми осмислюємо прочитане, співставляємо з власними знаннями та досвідом. Тут ми повертаємося до тих речень і абзаців, які хочемо обміркувати. Пишемо відповідь на прочитане чи фіксуємо в голові нові думки та враження.

- Що в цьому тексті мене здивувало, зачепило? Що було важливе?
- З чим у цьому тексті я погоджуюся? А із чим — ні?
- Що в цьому тексті може бути корисним для мого тексту?

За матеріалами лекцій Джозефа Гарріса

Джозеф Гарріс — професор англійської мови Делаверського університету, відомий автор книг із навчання письма. Найвідоміша книга Дж. Гарріса «Переписування: речі, які можна робити з текстами», присвячена процесу письма і представляє дуже процесуальний підхід до діалогу з текстами — діалогу, який є не просто читанням, а читанням, яке переходить у письмо. У сфері науково-академічного письма ми читаємо, щоби писати, і пишемо, читаючи. Нам треба написати, аби показати свою позицію у відповідь на те, що вже було сказано й написано.

Розглядаючи діалоги з текстами, Дж. Гарріс презентує чотири рухи діалогу (moves) при взаємодії з текстом (за книгою Джозефа Гарріса «*Rewriting. How to Do Things with Texts*»).

Рухи-кроки, які пропонує Джозеф Гарріс, допомагають працювати над текстами, які ми узагальнено називаємо інтелектуальними або критичними. Йдеться не лише про наукове письмо — це можуть бути тексти про книги, відео, музику, архітектуру й ідеї загалом.

Цих рухів не обов'язково дотримуватися в усталеному порядку. Їх варто розглядати як набір інструментів, які можна використовувати за потреби.

Порозумітися — зрозуміти текст і «перекласти» його власною мовою (за допомогою цитат, парафразів та підсумків).

- ☐ *Визначте письменницький проєкт:*
Чого хотів досягти автор цим текстом?
Які питання він досліджує?
Які проблеми розкриває?
- ☐ *Запишіть ключові слова та ідеї:*
Які слова й терміни складають «каркас» аргументів автора?
- ☐ *Визначте переваги та обмеження:*
Що автор зміг побачити?
Чого він не помітив?

Переадресувати — навести текст іншого автора з власними коментарями («Ви читали цю книгу? / Ви бачили цей фільм? Це дуже цікаво, тому що...»).

- ☐ *Проілюструйте:*
наведіть приклад іншого тексту (фільму, пісні...) на підтримку власної думки.
- ☐ *Зверніться до авторитетів:*
підкріпіть власну думку словами експерта.
- ☐ *Запозичте:*
використайте термін чи ідею іншого автора для розвитку власної аргументації.
- ☐ *Розширте:*
доповніть ідею іншого автора власною точкою зору.

Протистояти — миролюбно висловити незгоду з думкою іншого автора.

- ☐ *Аргументуйте протилежну точку зору:*
продемонструйте переваги того, що автор критикує (або вкажіть на проблеми того, що він обстоює).
- ☐ *Розкрийте цінності:*
покажіть загальні ідеї чи переконання, якими автор керується, але не піддає їх критичному аналізу.
- ☐ *Висловіть незгоду:*
знайдіть ідею, спільну для декількох авторів, які в цілому не погоджуються одне з одним. Піддайте цю ідею критиці.

Перейняти підхід — адаптувати ідеї, методи чи стиль іншого автора для власних потреб (простий приклад — кавер-версії пісень).

- ☐ *Визнайте вплив:*
відзначте роботи авторів, які надихнули вас у вашій роботі.
- ☐ *Оберніть підхід:*
випробуйте підхід на ньому самому. Поставте автору питання, які він ставить іншим.
- ☐ *Рефлексуйте:*
описуйте в тексті власні дії, які стосуються методів, цінностей чи формулювань.

Редагувати — застосувати всі вищевказані дії до власної чернетки тексту.

- ☐ Чим є мій проєкт? Чого я хочу досягти своїм текстом?
(Порозуміння)
- ☐ Що працює? Як підсилити вдалі фрагменти тексту?
(Переадресація)
- ☐ Що ще можна сказати? Які є інші точки зору на цю проблему?
(Протистояння)
- ☐ Що далі? Який підтекст того, що ви хочете сказати?
(Переймання підходу)

Як зрозуміти, що в тексті працює?

Поділитися чернеткою з іншими людьми

Це може бути не лише вчитель, а й інші учні. Вчитель може бути найбільш досвідченим читачем, але він не кращий, ніж інші 10–15 читачів разом.

Учнів можна поділити на читацькі групи, які постійно працюють із текстами одне одного.

Відкласти чернетку до шухляди

Дати тексту «відпочити» і глянути на нього свіжим оком.

Природа походження есе

За матеріалами лекцій Марії Титаренко

Слово «есеї» походить від французького *essai* («спроба», «проба», «нарис»), яке натомість має латинське коріння: *exagium* — «зважування», *exigo* — «зважаю».

Розкрити сутність жанру можна за допомогою метафор. Наприклад, аналізуючи етимологію терміну, говоримо про «зважування» думки. Думка рухається, вона не статична. Есе — це пригода думки, рух думки, сторітелінг думки.

Ще є інша метафора. Уявімо дитячу пружинку. Вона розтягується та стягується, дивно себе поводить, як думка, яка переливається, — різна, кольорова, барвиста. І ми ніби граємося, зважуємо цю думку.

Назва жанру багато говорить. Французьке *essai*, що перекладається як «спроба, нарис», свідчить про ескізність тексту, про сируватість, яка дозволена й дуже часто є природою самого жанру.

Проаналізуймо класичні дефініції. Літературознавчий словник «NotaBene» визначає есе так (жирним шрифтом виділено ключові ознаки есею).

*«Есе (фр. *essai* — спроба, нарис, начерк) — невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми. Характерні ознаки есе — логічність викладу, що наближає його певною мірою до наукової літератури, дбайливе ставлення до художньої форми. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось і має філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний чи чисто белетристичний характер. Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, де на перший план виступає особистість автора. Пограничними жанрами для есе є поезія в прозі та науковий нарис або філософський трактат».*

Наступну дефініцію взято зі словника І. Михайлина (2009) для журналістів.

*«ЕСЕЙ (ESE) (від французького *essai*, що в перекладі означає «спроба», «начерк») — жанр художньо-публіцистичної чи науково-популярної творчості, де вільно, не обов'язково вичерпно, але виразно індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема. Для есе властивий несподіваний, неусталений погляд на явища життя, мистецтва, науки, вільна розкута композиція, асоціативність, зміщення часово-просторових планів, поєднання значних елементів художньої образності з науковими міркуваннями. Есей не передбачає систематичності викладу й навіть аргументованості висновків».*

Класичних визначень есеїв є десятки — немає єдиного усталеного. Заслужують на увагу й авторські визначення есеїстики. Інколи вони роз-

кривають значно більше в розумінні жанру, аніж нормативні, класичні, які намагаються втиснути есей у якесь прокрустове ложе [ред. — у давньогрецькій міфології — ліжко розбійника Прокруста, на яке той укладав своїх жертв]. Мішель Монтень, що започаткував термін «есей», сам про свої думки в есеях писав: *«Тут думки не йдуть одна за одною»*, тобто це знову не про структуру, не про логічність, когерентність, зв'язність тексту, — «... вони бачать себе краєм ока».

Френсіс Бекон, якого згадують у парі тих, хто започаткував європейську традицію есеїстики, писав, що есей — це крупинки солі, які збуджують апетит, але не насичують.

Оля Гнатюк презентує таку авторську дефініцію: *«Есеїст — інтелектуальний провокатор, що ставить під сумнів звичні твердження. Есеїст готовий змінити свою думку, він не задає тон, а переосмислює, переоцінює. Для есеїста важливий не висновок, а сам процес мислення, у який він включає свого читача»*.

Чимало цікавих думок спостерігаємо у відомого українського есеїста Тараса Прохаська:

- «Есеїстика — це пригода думки, але як цю думку подати цікаво, це вже проблема».
- «Есеїстика — це можливість подумати про те, про що ти ніколи не думав, це можливість розібратися зі своїм мисленням».

В есе пишемо від «я», від себе самого, і вся відповідальність за те, що ми пишемо, лягає не на якогось умовного уявного ліричного героя, а на авторів.

Есей — це спосіб закріплення нового досвіду, есей як зафіксована форма автокомунікації (це комунікація із собою, найцікавіший вид комунікації, у якій ми ростемо, у якій стаємо зрілими, у якій робимо самооцінку, працюємо над помилками тощо).

З ІСТОРІЇ ЕСЕЮ. ТИПОЛОГІЯ ЖАНРУ

Існує цікава далекосхідна традиція есеїстики, представлена двома жанрами. Це жанри «дзуйхіцу» (Японія) і «гувень» (Китай). Перший виник у XI, другий — у VIII столітті. «Дзуйхіцу» в перекладі з японської — це «письмо за пензлем», письмо за вашою думкою, потік свідомості. Зокрема, Сей Шьонагон (Сьонагон) «Записки в узголів'ї» — це дуже поетичні тексти. Наприклад, ось назви деяких її записок: «Те, що породжує сум'яття», «Те, до чого потроху втрачаєш цікавість», «Те, із чого сміються люди», «Те, що дратує», «Те, що зачіпає серце», «Те, що навіює сум», «Те, від чого тремтить серце», «Те, що дуже дороге, як пам'ять», «Те, що любо серцю» тощо.

У Монтеня 87 есеїв зі 107 всіх проб мають у назві «Про...»: «Про дітей», «Про запахи» тощо. Цікаво, що в Шьонагон замість «Про...» — «Те, що...».

Тому ґене́за [ред. — походження, виникнення, становлення] самої есеїстики як жанру — традиції європейська й далекосхідна. Очевидно, що

багато науковців, літературознавців, шукають есеїстичність у минулому, заглиблюються в попередні століття. Говорять про есеїзм, есеїстичність також і в контексті згадки «Діалогів» Платона, але власне як самостійний жанр у Європі, ми починаємо фіксувати есеїзм саме від Монтеня.

Типології есею — досить проблематичне питання. Адже жанр відкритий, не має рамок, динамічний, дуже гнучкий, і типології постійно змінюються, оновлюються.

Вирізняють чимало піджанрів есеїв: есей-рефлексія (де розгортається сама думка), есей-спогад, есей-сповідь, есей-лист, есей-історія, есей-колонка (популярний у медіа), есей-пояснення, есей-стаття, есей-монолог, есей-переконання, есей-молитва, есей-каталог.

В американській традиції, наприклад, типологія есеїв еволюціонувала протягом довгого часу. За *американською типологією*, маємо формальний і неформальний есей. Формальний есей нагадує аналітичну статтю.

Американська сучасна типологія розрізняє такі різновиди есеїв:

- особистісний (де ми щось намагаємося описувати);
- інформативний (більше подаємо інформацію пізнання, розглядаємо всебічно предмет, подію, явище);
- критичний;
- порівняльний;
- художній (літературний/белетристичний).

Існує інший спосіб побудувати типологію есеїв — за тематикою: літературознавча есеїстика, культурологічна, історична, філософська, політологічна й так далі.

Вкладка: як коментувати учнівські тексти?

За матеріалами лекцій Джозефа Гарріса

Як обирати тексти для читання на заняттях?

○ **Обирайте теми, важливі для ваших учнів.**

Це може бути освіта, вибір професії, популярна культура, суспільні дискусії — щось, на чому вони розуміються.

○ **Тексти мають бути добре написані.**

Вони мають бути зразками того, як писати цікаво та структуровано.

Як формулювати письмові завдання?

Часто вчитель або вчителька ставить завдання написати текст на тему, цікаву лише йому або їй. Водночас він (вона) уже має в уяві ідеальну версію виконаного завдання й оцінює роботи за їхньою близькістю до цього ідеалу. У результаті на столі вчителя (ки) опиняється 20 однакових робіт.

Варто давати учням теми, цікаві й важливі для самих дітей і підлітків. Коли вони вивчають нові ідеї, мовні засоби, підходи, вони мають застосовувати їх до чогось, що має для них значення. Завдання має бути достатньо широким, щоб учні (учениці) могли підійти до нього по різному й написати про різні речі.

«Здивуйте мене» — завдання, яке Джозеф Гарріс ставить перед своїми студентами, коли дає тему для есею. Навіть якщо текст у цілому не працює, учень (учениця) може здивувати себе й читачів вдалим формулюванням, фразою чи фрагментом.

Письмове коментування робіт

- ☐ Перегляньте всі роботи, перш ніж написати коментарі. Якщо потрібно дати однаковий коментар до кількох робіт, зробіть це для всіх у класі.
- ☐ Не виправляйте граматичні помилки. Допоможіть учням та ученицям розвинути власні навички корекції та редагування.
- ☐ Виставляйте оцінку лише остаточним варіантам. Дайте короткі поради щодо чернеток, які були написані раніше.
- ☐ Застосовуйте різні способи зворотного зв'язку: коментарі, чек-листи, індивідуальні консультації тощо.
- ☐ Обговоріть приклади письмових робіт учнів та учениць у класі. Ви можете зробити це у великих чи малих групах.

Робота з учнівськими текстами в класі

Вчителі та вчительки часто обирають найзручніший для них формат роботи й дотримуються його протягом усіх занять. Значно продуктивніший підхід — стратегічно використовувати різні формати на різних етапах навчання.

Джозеф Гарріс створив діаграму форматів роботи в класі, яку назвав кольоровим колом:

Види активностей у кольоровому колі йдуть від найбільшого залучення вчителя до самостійної роботи учнів:

- 1. Лекція** — формат роботи, найбільше зосереджений навколо вчителя. Лекції не дарма мають погану репутацію. Вони не лише створюють авторитарну атмосферу, але і є неефективними (далеко не всі учні будуть вас слухати).
- 2. Дискусія** — обговорення теми із залученням учнів. Дискусія, хоч і передбачає більше свободи, не дає змоги учням повністю розкрити власну думку: вчитель завжди буде домінувати й керувати розмовою.

3. Семінар — спільне обговорення учнівських робіт.

Працюючи у форматі семінарів, переконайтеся, що роботи кожного учня приділили достатньо уваги впродовж семестру. Обираючи роботу для розгляду, не шукайте негативний приклад, щоб виправити помилки. Візьміть текст, у якому є цікаві фрагменти, і вкажіть на них під час заняття. Спільно з учнями подумайте над наступними кроками в роботі із цим текстом.

4. Воркшоп — робота над учнівськими текстами в малих групах (3–4 людини). Кожен учасник приносить власну роботу на воркшоп і дає практично спрямовані коментарі іншим. Більш вільною формою воркшопу є читацька група, у якій не бере участі вчитель. У такому випадку перед учнями та ученицями треба ставити чітке завдання — який результат спільної роботи вони мають принести в клас.

Якщо учні та учениці не можуть сформулювати питань і коментарів до роботи, поставте питання: «Над чим автору цього тексту попрацювати в наступній версії чернетки?»

5. Робота в групах — на відміну від воркшопу, де учні та учениці коментують роботи одне одного, у груповій роботі вони спільно працюють над одним завданням. Це може бути опрацювання фрагмента тексту, формулювання питань чи ідей. Інша версія групової роботи — пари (чи трійки) редагування. У цьому форматі учні перевіряють роботи одне одного на граматичні помилки.

6. Індивідуальне спілкування (conference) — обговорення тексту вчителем та учнем. Розмова може тривати 10–15 хвилин.

7. Презентації — щонайменше раз на семестр варто проводити заняття, присвячене презентації учнями їхніх проєктів. Найкраще робити це наприкінці семестру, коли учні отримали декілька етапів зворотного зв'язку на свій текст. Тоді презентація стане приводом для позитивного відгуку й похвали їхньої роботи.

8. Письмо — написання текстів безпосередньо в класі. Це може бути робота над чернеткою домашнього завдання або письма-ва рефлексія на питання. Останнє є гарним способом запустити дискусію в класі й дати шанс на відповідь тим, кого зазвичай «перекикують» активні учні.

Іншим варіантом може бути точкова робота над певним аспектом тексту. Наприклад, у класі учні розглядають, як вводити у свій текст слова інших авторів. Тоді вони повертаються до своїх чернеток і за допомогою нових знань працюють над фрагментами, де вони вступають у діалог з іншим автором.

Учням потрібно чітко поставити завдання і дати зрозуміти, що відбудеться з їхнім текстом наприкінці заняття. Чи будуть вони читати його вголос? Чи будуть вони ділитися ним, здавати його? Чи є цей текст частиною іншої майбутньої роботи?

В учнівських роботах занадто багато аспектів, які я хочу прокоментувати. Як обрати найважливіші?

У роботі «Ключові слова» Реймонд Вільямс окреслив три значення слова «інтерес» (interest) в англійській мові:

- користь у фінансовому чи іншому прикладному сенсі;
- зацікавленість, обстоювання певної позиції в дискусії;
- цікавість, допитливість.

За можливості коментуйте ті фрагменти текстів, які об'єднують усі ці три значення.

- Чи додає цей автор щось корисне до дискусії?
- Чи обстоює він якусь позицію?
- Чи помічає він те, чого я не помічав раніше?
- Чи цікавий цей фрагмент зі стилістичної точки зору?

Ви також можете зосередитися на тих аспектах, які учні вивчають на цьому етапі. Це може бути цитування джерел, коментування думки іншого автора тощо. Ставте собі запитання: «На якому етапі мої учні? Чому вони мають навчитися? Що я зараз викладаю?» Коментуйте саме ці аспекти їхніх робіт і пропустіть решту.

Що робити, якщо я не погоджуюся з трактуваннями чи коментарями учнів?

Висловіть вашу незгоду з повагою до точки зору учня. Використайте цю ситуацію для розмови про те, що не всі читачі бачать текст однаково. Те, що одному здаватиметься проблематичним, для іншого виявиться цінним.

Що робити, якщо учні ненавидять писати?

Не існує людей із вродженою відразою до письма. Є лише ті, кого систематично переконували, що вони не вміють писати.

- Якщо хтось у класі не любить писати, варто пошукати навичкам письма застосування, яке буде корисним і приємним для учня. Це можуть бути пости в Інстаграм, переписка з друзями тощо. Дізнайтеся, що цікавить учнів, і в чому вони добре розбираються.
- На початку семестру попросіть учнів згадати позитивний досвід письма: «Чи писали ви щось таке, чим ви пишаєтеся, що мало вплив?»
- Давайте учням достатньо свободи в межах завдання. Формуйте теми широко, щоб кожен міг написати про щось, цікаве саме для себе. Так, після прочитання книги поставте питання: «Чи могли б ви написати щось схоже? Чи вам це щось нагадує? Чи прояснює ця книга щось із вашого досвіду?»

- Не вимагайте від тих, хто не любить писати, повноцінного есею з першого заняття. Давайте їм невеликі завдання і заохочуйте зворотним зв'язком.
- Заохочуйте ділитися своїми складнощами в роботі над письмом. Розуміння учнів, що вони не самотні, створює атмосферу солідарності. Тоді учням буде простіше змиритися з проблемами в роботі над текстами.

МОДУЛЬ 1

Регулярне письмо

Перший модуль ознайомить вас з інструкціями використання первинних методик письма. Уважно прочитавши опис, визначте, на якому уроці найбільш доцільно розпочати виконувати ці вправи. Пам'ятайте про цілі первинних методик письма:

- подолання психологічного бар'єру вільного письма (страх «чистого аркуша»);
- розвиток критичного й творчого мислення;
- налаштування на обговорення теми;
- вироблення звички фіксувати власні думки на папері;
- створення комфортної атмосфери пізнання і розвитку;
- підготовка до написання формального есе.

Модуль 1

Регулярне письмо

Опис методики

«Якщо ви оцінюєте всі письмові роботи ваших учнів і учениць, то вони недостатньо пишуть», — американські вчителі й учительки часто використовують цю фразу для того, щоб проілюструвати просте правило: учні та учениці стають управними авторами й авторками не від якісного виконання письмових завдань один раз на семестр, а саме завдяки систематичній практиці написання текстів.

Дітям важливо багато писати, тому що це стимулює їхнє мислення і привчає до швидкої організації думок у текст. Навіть коротка сесія письма без подальшого оцінювання стимулює мислення. Що більше діти пишуть, то звичнішою для них є ця практика й то швидше вони навчаються писати невеликі тексти. Наприклад, у вправі «Дзвоники» учні й учениці упродовж 5–7 хвилин пишуть свої думки, у такий спосіб звикають до практики постійного письма та пошуку швидких аргументів і асоціацій. Такі розминки сприяють ефективному використанню навчального часу, оскільки розвивають навичку письма й, завдяки послідовним підказкам, дають учнівству досвід роботи зі складнішими завданнями. Окрім того,

вони готують учнівство до написання короткого аргументаційного есе.

Запропонуйте учням і ученицям використовувати впродовж усього навчального року окремий нотатник для цих вправ. У такий спосіб ви будете бачити динаміку змін в їхніх навичках роботи з текстами, зокрема есе. Як альтернативний варіант вправи можна виконувати й у робочих зошитах, робити спеціальні позначки або ж використовувати маркування. Це так зване «письмо низьких ставок» (low stake writing), яке можемо не оцінювати, або ж оцінка не сильно впливатиме на підсумковий бал.

Такі вправи на написання текстів без оцінювання навчальних досягнень учнів і учениць дають можливість побачити, як вони сприймають та використовують навчальний матеріал самостійно. Під час і після етапу написання тексту вчителі й учительки помічають тенденції та закономірності аргументації, фіксують свої спостереження, корегують власну методику й надають зворотний зв'язок учнівству.

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

Вправа «Вільне письмо»

Етап уроку:	Вправу виконують на початку уроку.
Зміст вправи:	Учитель чи вчителька пропонує учням і ученицям упродовж 1–3 (максимум 5) хвилин зафіксувати думки в нотатнику щодо своїх будь-яких міркувань, емоцій чи хвилювань. Це абсолютно вільний «політ фантазії».

Вправа «Пишемо з одного слова»

Етап уроку:	Вправу виконують на будь-якому етапі уроку.
Зміст вправи:	Попросіть учнів і учениць обрати будь-який іменник або запропонуйте слово, дотичне до вашої теми. Запропонуйте учням і ученицям безперервно писати впродовж визначеного часу. Можна використовувати спеціальний годинник чи сигнал, так вони звикатимуть до часових меж. Мета вправи — писати весь час. Навіть якщо учні й учениці відчують, що почали виходити за межі визначеного поняття, головне — навчитися безперервно формулювати думку та викладати її на папері. Ви можете розширити вправу, використовуючи й для дієслів, прикметників чи прислівників, або ж запропонувати учням та ученицям писати про один предмет — наприклад, книжку чи яблуко.

Вправа «Дзвоники»

Етап уроку:	Управу виконують на початку уроку, одразу після дзвоника.
Зміст вправи:	Учитель чи вчителька пропонує учням і ученицям упродовж 5–7 (максимум 15) хвилин зафіксувати свої міркування в нотатнику щодо озвученої теми / питання. Тему / питання для «дзвоників» учитель чи вчителька формулює так, щоб вона стала зачіпкою до теми / проблеми, яку учнівство буде досліджувати на уроці. Такі короткі письмові сесії мають на меті актуалізувати знання учнів і учениць із теми, тісно пов'язати матеріал уроку з його / її життєвим досвідом. Учитель чи вчителька за бажанням перевіряє тексти учнівства, написані впродовж короткої сесії. Зверніть увагу, що перші «дзвоники», очевидно, триватимуть довше. Але якщо надавати можливість учням і ученицям регулярно писати, тривалість вправи в нормується.
Як обрати тему для «дзвоника»:	Завдання для коротких сесій регулярного письма можна знайти з кожного навчального предмета, будь-якої програмової теми та практикувати на кожному уроці. Наприклад, предмет «Українська література», тема «Леся Воронина “Таємне товариство боягузів”»: запитання для «дзвоників» — «Хто такий боягуз?»; предмет «Правознавство», тема «Права й обов'язки людини та громадянина»: запитання для «дзвоників» — «Що таке права людини? Чому ми повинні захищати свої права?».
Варіанти використання вправи:	Варіацій для подальшої роботи зі створеним текстом чимало. Наприклад, учні й учениці після написання власного тексту можуть об'єднатися в четвірки (групи), зачитати та обговорити свої тексти й висловити узагальнені міркування. Учитель чи вчителька може вибірково попросити учнів і учениць зачитати написане, запропонувати обмінятися текстами з однокласниками та однокласницями й обговорити роботи одне одного, підкреслити в них найцікавіші речення тощо.

Вправа «Письмова розминка»

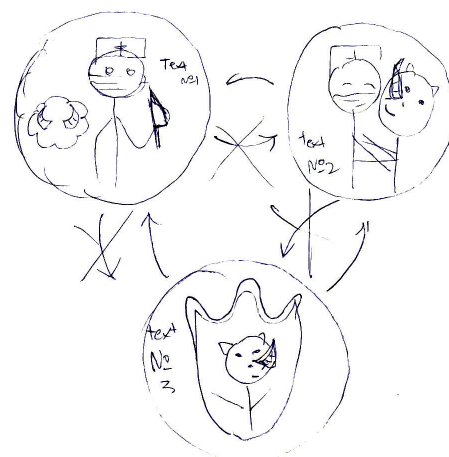
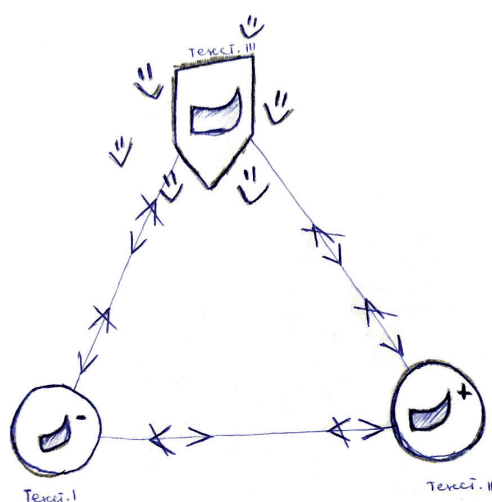
Етап уроку:	Вправу виконують на будь-якому етапі уроку.
Важливо:	Вправи цієї методики належать до категорії «дзвоників», однак мають особливості. Якщо на цьому етапі ви вважатимете цю вправу складною для учнівства, її можна опрацювати в іншому модулі, наприклад у другому або третьому.
Зміст вправи:	Ця система мінівправ дає учнівству первинний досвід того, як долучатися до дискусії. Учні й учениці читають запропонований текст та виконують пов'язані з ним завдання. Потім на основі прочитаного створюють власний короткий текст. Щоразу учні й учениці працюють із новим текстом, тож для організації роботи потрібно підготувати три тексти на одну актуальну, цікаву їм

тему. У них має бути висловлено різні позиції щодо цієї теми чи мають додаватися нові акценти. Так формується збірка текстів, яка дає широке уявлення про проблему.

Учні й учениці досліджують питання, щоразу відкриваючи нові факти та перспективи його розгляду. Серед текстів для опрацювання можуть бути таблиці, інфографіка, діаграми, медіатексти (презентації).

Методика ґрунтується на побудові (створенні) дискусії між різними джерелами інформації. Учні й учениці починають із читання тексту та усвідомлення різних думок, позицій і поглядів в обговоренні. Потім створюють так званий графік дискусії — довільне графічне зображення взаємозв'язку трьох текстів. Мета цього «графіка» — допомогти учнівству, візуалізуючи, зрозуміти позицію різних авторів і авторок та, зрештою, визначитися, якою є їхня власна позиція.

Зразок учнівських графіків після прочитання трьох текстів

Коли учні та учениці почнуть розуміти, що таке обмін думками між різними автор(-к)ами в дискусії, вони сформулюють і свою думку, власний голос, знайшовши його серед інших голосів. Учні й учениці долучаються до обговорення, посилаючись на інші думки, підтримуючи або заперечуючи їх.

Після прочитання кожного тексту учні й учениці нотують своє ставлення до проблеми та надалі обговорюють з однокласниками й однокласницями. У фіналі вправи вони можуть написати власне коротке формальне есе, добираючи аргументи на доказ тієї чи іншої тези з текстів, які читали раніше.

Як обрати тему «Письмової розминки»:

Після того, як ви ретельно опрацювали всі кроки методики проведення технології «Письмова розминка» й визначилися, в яких класах будете її застосовувати, переходьте до аналізу програми та календарного планування для обраного класу. З'ясуйте, на яких темах краще реалізувати методику впродовж навчального року. Хоча для вправи «Письмова розминка» підходить будь-який урок, для збереження цілісності сприйняття і кращого занурення в процес керуйтеся тематичним чи методичним чинниками. Адже методика вимагає розгляду різних поглядів, зіткнення

різних позицій, аналізу різних образів тощо. Беріть до уваги потреби й рівень можливостей ваших учнів та учениць. Дотримуйтеся системності: для того, щоб учні й учениці опанували методику, її потрібно практикувати неодноразово як упродовж року, так і впродовж усього навчання.

Вправу можна пропонувати як молодшим підліткам, так і старшокласникам. У кожному випадку відрізнятимуться лише складність і розміри текстів, які читатимуть учні та учениці. Тексти варто інтегрувати до теми уроку або ж виділити на їхнє опрацювання кілька уроків із навчального предмета. Наприклад, на одному уроці можна опрацювати перші два тексти, на наступному — третій, а також написати невелике есе. Окрім цього, ви можете використати технологію «Перевернутий клас» для ознайомлення з текстами.

Які тексти доцільно використовувати? Скористайтеся запропонованими збірками або впорядкуйте власні, використовуючи медіаресурси. Також збірку можна створити разом з учнівством — це може стати вашим річним чи семестровим проєктом.

Для проведення вправи необхідно зі збірки обрати три тексти на одну тему: у кожному тексті обов'язково мають бути різні позиції щодо проблеми (чи різна перспектива розгляду одного питання). Наприклад, тема: «Домашні тварини: за і проти». Тоді перший текст може бути про дослідження корисного впливу домашніх улюбленців на здоров'я дітей. Другий — про психологічний зв'язок дітей і домашніх тварин та про те, чи варто дарувати дитині домашню тварину. А третій — про нововведення в зоозахисному законодавстві. Доберіть тексти так, щоби створити «багатоголосу дискусію», в якій ваші учні й учениці зможуть узяти участь. Орієнтуйтеся на рівень їхніх знань і вмінь.

У «Письмовій розминці» є два етапи навчальної діяльності. **Перший** — це безпосереднє проведення методики. На цьому етапі домінує учнечентричний принцип: увагу сфокусовано на активній діяльності учнів і учениць (читати, нотувати, обговорювати, усвідомлювати, створювати). Учителі й учительки на цьому етапі організовують діяльність, спостерігають та відстежують тенденції, як учні й учениці самостійно можуть працювати з текстами: визначати тези, добирати аргументи, формувати власну позицію із застосуванням ефективної аргументації, письмово викладати думки. Учителі й учительки фіксують свої спостереження.

Другий етап — це аналіз спостережень, використання учнівських письмових робіт для формуального оцінювання. На основі спостережень і аналізу вчителі та вчительки з'ясовують, над якими навичками необхідно ретельно попрацювати, та організовують роботу для їхнього вдосконалення. На цьому етапі вчитель чи вчителька також коригує плани та свої дії, вирішує, як краще проводити «Письмову розминку» наступного разу.

Алгоритм вправ для молодших підлітків (початківців) передбачає покрокові детальні підказки, обговорення в парах і він більше сфокусований на формуванні навичок ефективної комунікації. Алгоритм для старших підлітків (чи для тих, хто вже має досвід виконання «Письмової розминки») орієнтовано більше на самостійне виконання завдань. Учителі й учительки можуть обирати алгоритм проведення технології з огляду на рівень підготовки своїх учнів та учениць.

Шаблон для виконання вправи

Алгоритм проведення технології

«Письмова розминка» для молодших підлітків:

- ☐ Роздайте учням і ученицям текст / медіатекст №1 із набору текстів, які ви обрали для роботи, або із запропонованих у цьому матеріалі («Домашні тварини: за і проти»).
- ☐ Попросіть їх прочитати й обговорити в парах, виконуючи вказівки, наведені в шаблоні.

Обговорення в парах: «Хто говорить і що вони кажуть?»:

1. Прочитайте (прогляньте / прослухайте) статтю (відео / подкаст).
 2. Про що розповідає цей текст (відео / аудіо)?
 3. Звідки ви про це знаєте? Які докази ви бачите?
 4. Обговоріть свої думки з однокласником / однокласницею.
 5. Після цього запишіть власні думки. Якою зараз є ваша позиція? Вона змінилася після обговорення?
- ☐ Повторіть вправу з другим і третім текстами.
 - ☐ Потім знову попросіть учнів і учениць сформулювати власну позицію щодо проблеми, скориставшись схемою:

Напишіть: Якою є ваша фінальна позиція?

Сформулюйте тезу (власну позицію) і напишіть аргументи (докази) на підтримку вашої думки з цього питання. Спробуйте додати у свою аргументацію деякі джерела (використовуйте запропоновані тексти).

Ось кілька схем, які допоможуть вам написати тезу:

Домашні тварини _____ впливають на здоров'я дітей _____, тому що _____.

Раніше я думав / думала, що домашнім тваринам _____ жити вдома _____.

Сьогодні я дізнався / дізналася, що _____.

На мою думку, _____ має сенс, але _____.

Після вправи обговоріть з учнями й ученицями, чому в дискусіях можуть змінюватися позиції. Що на це впливає? Коли є потреба залишатися стійкими в обговоренні й не змінювати власну думку та навпаки?

Алгоритм проведення технології «Письмова розминка» для старших підлітків:

Роздайте дітям робочі аркуші з текстами, які ви обрали для роботи. Попросіть учнів і учениць прочитати текст та виділити або позначити на полях його основну думку. Далі потрібно виділити в тексті найсильніший аргумент автора/-ки — найкращий доказ на підтвердження його чи її думки. Запропонуйте учням і ученицям написати в зошиті або нотатнику те, що вони думають у цей момент про тему тексту. Попросіть учнів і учениць записати те, що ще вони хотіли б дізнатися про цю тему.

Після цих 15 хвилин вправи можна продовжити роботу за темою уроку. На наступному занятті дайте учнівству текст №2 з набору й повторіть вправу.

Працюємо за аналогічним алгоритмом, але з текстами №2 й №3.

Попросіть учнів і учениць:

1. прочитати текст;
2. виділити або позначити на полях основну думку тексту;
3. виділити в тексті найсильніший аргумент автора/-ки — найкращий доказ на підтвердження його чи її думки;
4. писати впродовж 5–7 хвилин, що вони думають про тему тексту.

Після прочитання тексту №3 попросіть учнів і учениць намалювати графічне зображення взаємозв'язку трьох текстів. Графічне зображення є абсолютно довільним учнівським малюнком. Учні й учениці мають написати коротке пояснення графічного зображення в зошиті чи нотатнику.

На наступному уроці попросіть їх знову подивитися на графічне зображення та пояснення до нього.

Далі учні й учениці мають зробити помітку на малюнку про те, якою зараз є їхня позиція щодо теми: де вони в цій «розмові». Запропонуйте написати короткий текст або формальне есе (якщо учні й учениці вже ознайомлені з його структурою), в якому буде їхня основна думка та процитовано докази з попередніх текстів на підтримку їхньої тези.

Підготовка до уроку

Для виконання вправи необхідно видрукувати:

- ☐ три тексти на одну тему: у кожному тексті обов'язково мають бути різні позиції щодо проблемного питання;
- ☐ інструкцію / шаблон із завданнями;
- ☐ нотатник;
- ☐ робочий аркуш.

Матеріали для вчительства:

Збірка текстів:

- ☐ [Збірка текстів для учнівства 5–7 класів;](#)
- ☐ [Збірка текстів для учнівства 8–9 класів;](#)
- ☐ [Збірка текстів для учнівства 10–11 класів.](#)

Інструменти й цифрові ресурси:

- ☐ [Схеми формування елементів аргументаційного письма](#)
- ☐ [Презентація](#)

Інструменти для оцінювання

Учитель чи вчителька не виставляє оцінку за текст, написаний під час короткої сесії. Водночас, завдяки організації подальшої роботи зі створеним текстом, учні й учениці отримають зворотний зв'язок та досвід щодо структурування і висловлення думок, що сприятиме розвитку навичок письма. Учитель чи вчителька може оцінювати тексти за бажанням.

Такий досвід написання «текстів з низькими ставками» дає змогу вчителю чи вчительці побачити, що учні й учениці вміють робити самостійно. Під час і після етапу написання учнівством чернеток учитель чи вчителька помічає тенденції та моделі аргументації, фіксує спостереження і адаптує свої інструкції та подальші дії, щоб удосконалити написання формального есе.

На цьому етапі використовуйте формувальне оцінювання.

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Чи використовували ви раніше регулярне / вільне письмо на уроках?
- ☐ Якщо використовували, то з якими труднощами зіштовхувалися ваші учні й учениці?
- ☐ Як цю методику можна регулярно використовувати на різних етапах уроків?
- ☐ Чому для методу регулярного письма важливо використовувати саме формувальне оцінювання?
- ☐ Які тенденції в учнівських роботах повторюються найчастіше?

МОДУЛЬ 2

Мета текстів і різновиди есе

У цьому модулі ви ознайомитеся з інструкціями використання методик, які допоможуть розвинути в учнів і учениць навичку визначення мети текстів. Також модуль містить вправи на ознайомлення з різновидами есе.

Основна мета заняття: продемонструвати учням і ученицям, що вибір різновиду тексту залежить насамперед від мети його створення. Залежно від кінцевої мети ми обиратимемо й різновид тексту, і лексичні засоби, і структуру речень тощо.

Цілі:

- навчити учнів і учениць самостійно визначати мету тексту;
- сформувати навичку визначення типів текстів;
- розвинути навичку письма за попередньо визначеними типологічними критеріями;
- створити комфортне середовище для обміну думками;
- налаштувати на первинний етап ведення дискусії.

1

Мета тексту

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

Вправа 1. Обговорення

Запропонуйте учням і ученицям поміркувати, якою може бути мета текстів та для чого люди загалом створюють тексти. Зафіксуйте ці відповіді коротко на дошці або використовуйте інтерактивні платформи з функцією «Ментальна мапа».

Коментар
учителя / учительки:

Текст може інформувати, переконувати чи розважати (впливати естетично).

Прикладом текстів, які мають на меті вплинути естетично й розважити, є художня література. Інформують нас зазвичай тексти, що публікують ЗМІ, переконують — аргументативні тексти, наприклад, у рекламі чи політичних промовах.

Звісно, варто розуміти, що чимало текстів можуть поєднувати мету переконання та інформування — наприклад, публіцистичні тексти.

Найголовніше — запитати себе під час читання будь-якого тексту: «Що мав / мала на меті автор чи авторка?».

Окрім того, усвідомлювати свою мету під час створення текстів: «Що я хочу сказати аудиторії?».

Вправа 2. Робота з текстом

Прочитайте й проаналізуйте запропонований текст. Зверніть увагу учнів і учениць на шрифтові позначки в ньому. Визначте мету тексту. Учні й учениці можуть занотувувати свої думки праворуч у спеціальній колонці на робочому аркуші. Важливо, щоб учнівство звикало до взаємодії з текстом.

Вправа 3. Створення фрагмента тексту

- ☐ До заняття оберіть добре знайомий учням і ученицям предмет (наприклад, яблуко, маркер, книжку тощо). Запропонуйте обрати кожному й кожній свою мету тексту (інформування, естетичне задоволення, переконання). Відповідно до цієї мети учні й учениці мають написати короткий текст на 5–10 речень про обраний вами предмет. Потім — зачитати його однокласникам і однокласницям, щоб ті визначили мету прочитаного тексту.
- ☐ Як варіацію вправи можете також запропонувати написати три різні за метою тексти про один предмет.
- ☐ Також можна написати мету тексту на аркушах і запропонувати учням та ученицям наосліп обрати один варіант.
- ☐ Потім попросіть їх поміркувати, чим відрізнялися тексти залежно від їхньої мети. Які засоби використовували автори чи авторки, щоб розвинути естетичне сприйняття читачів і читачок, поінформувати або переконати? Чи змінюються лексичні засоби чи структура речень відповідно до зміни мети тексту?

Матеріали для вчительства:

Збірка текстів:

- ☐ [тексти для роботи;](#)
- ☐ [презентація.](#)

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

Вправа 1. Повторення

Повідомте учням і ученицям, що ви пригадаєте те, що обговорювали минулого разу, тобто будете спілкуватися про мету та типи текстів.

- ☐ Якою може бути мета різних текстів?
(Поінформувати, вплинути естетично, переконати.)
- ☐ Для чого формулювати мету перед створенням тексту?
(Від цього залежить вибір жанру, стилю, добір лексики й структури тексту.)
- ☐ Чи може текст мати не одну мету, а кілька? (Так, може.)
- ☐ Поміркуйте, яку мету мають такі тексти: політичний виступ, оповідання, реклама, новина в ЗМІ, вірш, промова зоозахисників.

Вправа 2. Робота з текстом

Попросіть учнів і учениць ознайомитися з текстом, що подано в матеріалах, та визначити його мету. Поміркуйте разом: мета одна чи їх кілька? Для чого такий текст було створено?

Варіація:

Вправа є опційною. Усе залежить від часу й рівня розуміння учнями та ученицями ідей попереднього заняття. Запропонований текст можна використати для додаткового тренування.

Вправа 3. Аналіз різновидів есе

Можливий коментар учителя / учительки:

Для висловлення власної думки найчастіше використовують есе. Поміркуймо, якою може бути мета есе. Як ви вважаєте, чому під час навчання ми надаємо перевагу написанню різних есе?

Слайди 2–7:

- ☐ Запропонуйте учням і ученицям розглянути слайди презентації та опрацювати пояснення, що таке есе. Зверніть особливу увагу в обговоренні на формулювання: «особистісний характер сприймання інформації», «вільна композиція», «невимушеність і емоційність оповіді». Допоможіть учням і ученицям з'ясувати, що передбачають ці слова.

- ☐ Порівняйте вільне і формальне есе. З'ясуйте основні відмінності. Визначте мету вільного й формального есе.
- ☐ Зверніть увагу на структуру формального есе. Прокоментуйте її разом з учнями й ученицями, поміркувавши, яку функцію виконує кожен елемент (вступ, теза, аргумент, приклад, висновок).
- ☐ На завершення заняття поцікавтеся в учнів і учениць, на яку тему їм було б цікаво написати есе. В якій тематиці вони відчують себе достатньо обізнаними для доведення своєї думки?

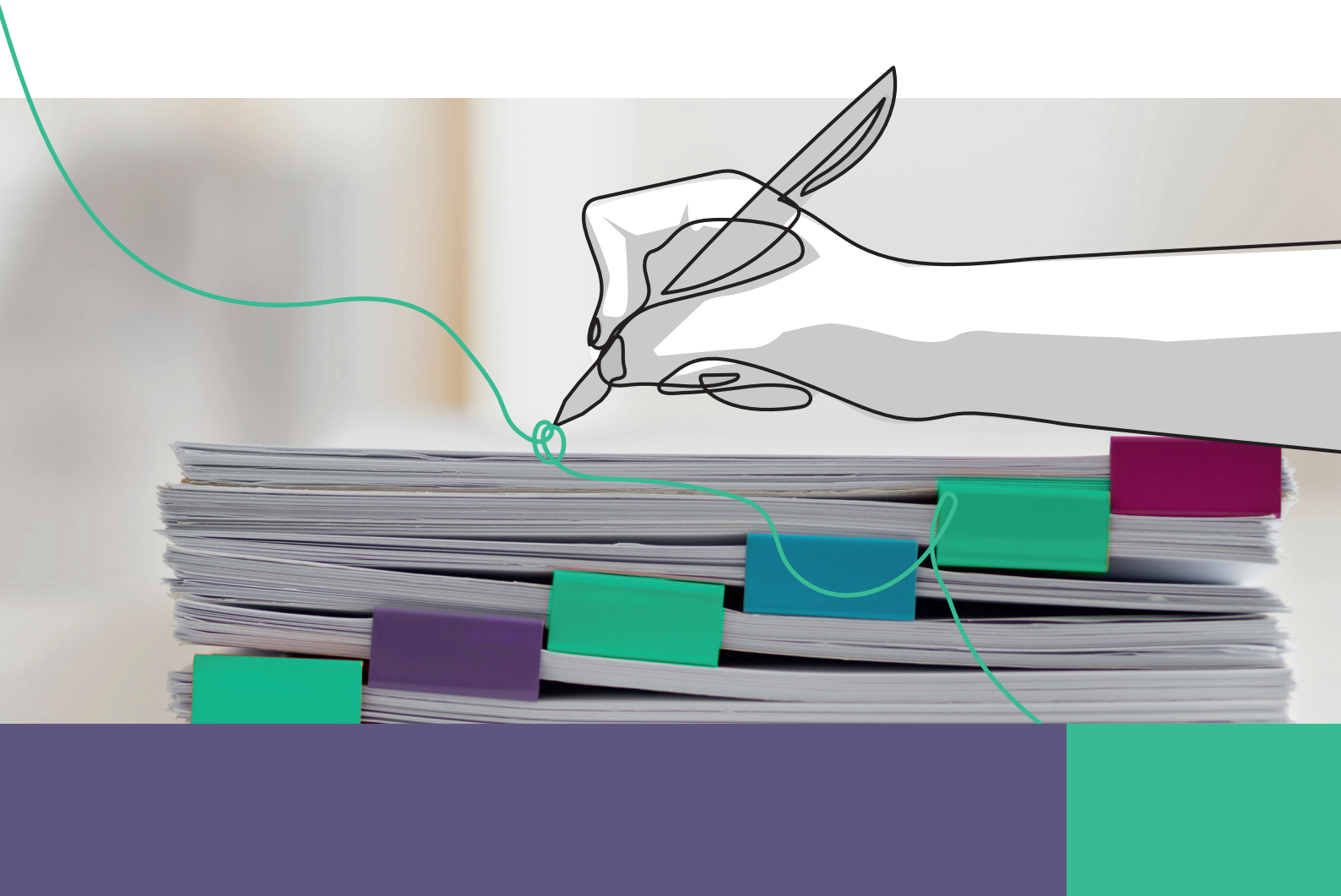
Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Як найкраще допомогти учням і ученицям знаходити мету текстів?
- ☐ Які приклади з медіаджерел можна дібрати ще для демонстрації типів текстів?
- ☐ В інтеграції з якими предметами доцільно використовувати цю методику?
- ☐ Які тенденції в учнівських роботах під час виконання завдань повторюються найчастіше?

Корисні покликання і джерела до теми:

- ☐ <https://www.youtube.com/watch?v=E3N4X2BEN2A&t=368s;>
- ☐ <https://www.youtube.com/watch?v=RG5FnIYfB78;>
- ☐ [https://audiolessons.nus.org.ua/ukrainian_language/iak-napysaty-ese/.](https://audiolessons.nus.org.ua/ukrainian_language/iak-napysaty-ese/)

МОДУЛЬ 3

Долучаємося до обговорення:
вчимося помічати дискусійні судження
і висловлювати власну думку

У цьому модулі ви ознайомитеся з інструкціями використання методик, які допоможуть навчити учнівство помічати різні судження, проблемні й дискусійні питання в їхньому щоденному житті та висловлювати свою думку письмово.

Методика розвиває такі навички:

- визначати в джерелі тему / проблему, щодо якої ведеться дискусія, і відповідати на неї;
- приєднання до дискусії через підготовку тези, пов'язаної з визначеною темою;
- надання зворотного зв'язку одноліткам щодо їхніх робіт на основі вміння аргументувати;
- обговорення доказів із джерела, які підтримують тезу;
- критичного мислення.

Опис методики (ОР, Мета)

Навички аргументованої комунікації, вміння ухвалювати аргументовані рішення є особливо важливими в епоху соцмереж і онлайн-комунікації. Вони також сприяють розвитку критичного мислення і протидії маніпуляціям.

Ця методика — вступна в розвитку навички написання формального есе.

В академічному письмі ми висловлюємо власну думку щодо певної теми й підтверджуємо цю думку аргументами — результатами досліджень, статистикою, прикладами тощо.

Тобто необхідно вміти виявляти судження інших людей, формулювати власну думку (тезу) і обґрунтовувати її.

Методика передбачає проведення восьми послідовних 20-хвилинних модулів під час уроків. Учитель чи вчителька може вирішити, як краще провести ці 20-хвилинні інтервенції під час восьми занять:

- Під час першого модуля учні й учениці обговорюють різновиди розмов: удома, з друзями. Навіть під час таких, здавалося б, неформальних бесід можуть трапитися дискусійні теми, цікаві для глибшого занурення.
- Під час другого модуля учні й учениці обговорюють події у світі. Вони також розмірковують про проблемне питання, яке ставить учитель чи вчителька. А опісля пропонують свої правила для ведення розмов у класі щодо дискусійних питань.

- Під час третього — читають і обговорюють статтю, яка містить різні погляди на певну проблему. Учні й учениці вчаться формулювати тези з різними позиціями щодо теми.
- Під час четвертого модуля учні й учениці знову читають статтю, уже на іншу тему, та вправляються в написанні тези й уважному слуханні співрозмовників та співрозмовниць. На основі інформації, записаної під час другого модуля («Обговорення в класі»), учні й учениці формулюють класні «Правила аргументації».
- Під час п'ятого модуля учнівство вчиться відрізняти аргументовану розмову від суперечки.
- Під час шостого — учні й учениці працюють із постером та намагаються зрозуміти, яке судження на ньому змальовано. Про що говорять деталі на зображенні та який це має стосунок до дискусії?
- Під час сьомого модуля учні й учениці аналізують мем із соціальних мереж для того, щоб зрозуміти, що хотів / хотіла сказати автор чи авторка. І що б можна було йому відповісти? Як аргументувати?
- Під час восьмого модуля учнівство аналізує текст пісні, виокремлюючи в ньому дискусійні питання і судження.

Матеріали для вчительства:

- [Презентація.](#)

Тексти для учнів і учениць старших класів:

- У Києві знесли найбільший пам'ятник Пушкіну. Що про це думають кияни;
- Чому люди за або проти шкільної форми.

Тексти для учнів молодших класів:

- Чому люди за або проти шкільної форми;
- Заборона телефонів у школах: аргументи прибічників і критиків.

Для уроку знадобляться: маркери, ватман, паперові смужки різного кольору.

Підготовка до занять:

Оновіть презентацію згідно з вашими потребами й віковими особливостями учнів та учениць. Ви також можете замінити запропоновані тексти на ті, які вважатимете актуальними й цікавими для учнівства. Зверніть увагу, що кожен текст має відображати різні погляди на певну тему.

1

Початок обговорення (Слайди 1–6)

- Поясніть учням і ученицям, що впродовж усього року ви будете вчитися одне в одного. Жодна людина не має всіх відповідей на якісь запитання, навіть учителі й учительки. **Один з найкращих способів навчатися одне в одного — обговорювати питання в групах.** Попросіть учнів і учениць підняти руку, якщо вони ведуть розмови вдома. Якщо так, то про що вони?

Попросіть учнів і учениць підняти руку, якщо вони розмовляють із друзями. Якщо так, то про що ці розмови?

- Скажіть учням і ученицям, що зараз вони працюватимуть у групах по дві або три людини. Вони обговорюватимуть питання, яке ви запише на дошці чи ватмані.

Питання можуть бути, наприклад, такі:

Ти б волів / воліла бути невидимим/-ою чи вміти літати?

Ти б волів / воліла мати більше грошей чи часу?

Що б ти обрав / обрала: уміння спілкуватися з тваринами чи знання всіх іноземних мов?

Що б ти обрав / обрала: гроші на свій день народження чи подарунок?

Що б ти обрав / обрала: бути дуже зайнятим/-ою чи нудьгувати?

Що б ти обрав / обрала: стати відомим/-ою через свою зовнішність чи інтелект?

Однак працюватимуть учні й учениці за спеціальною вправою «ПНОП» («Подумай / Напиши / Об'єднайся в пари чи групи / Поділись»).

Тобто вони мають спершу обміркувати питання, а далі записати в зошиті власні думки щодо нього. Після цього учні й учениці об'єднуються в групи та обговорюють свої міркування і думки інших учасників та учасниць групи.

Наприкінці дайте час для обговорення всією групою. Запитання для класу можуть бути такими:

Що обговорювала ваша група?

Як відбувалася розмова?

З чим ви погоджувались?

Які були розбіжності?

Хто мав рацію?

Підкресліть, що кінцевим результатом є те, що групи уважно слухали одна одну.

Продовження обговорення (Слайди 7–10)

Знову нагадайте класу, що весь рік ви будете вчитися одне в одного й одне з одним. І що найкращий спосіб це робити — обговорювати в групах. Нагадуйте учнівству про це на кожному уроці.

Проговоріть, що у світі щодня відбувається багато подій. Акцентуйте, що багато хто, напевно, чув / чула про події в новинах і обговорював / обговорювала їх удома чи з друзями.

На цьому етапі знайдіть кілька хвилин і запитайте учнів та учениць, чи не хочуть вони поділитися чимось, що чули про події, які відбуваються.

З цього запитання починається кожен день із двох причин. Воно залучає учнів і учениць до розмови про те, що відбувається у великому світі, та допомагає вчителю чи вчительці оцінити рівень і коло їхніх зацікавлень, що буде дуже корисно, коли вони думатимуть про написання власних формальних есе.

Поверніться до розмов, які відбулися на першому занятті. Запитайте учнів і учениць, чому ці розмови були успішними. Запишіть їхні відповіді на ватмані або дошці.

Повідомте учням і ученицям, що вони братимуть участь у наступній бесіді в малих групах.

Наприклад, тема може бути такою: *«Коли діти мають починати користуватися мобільними телефонами?»*.

Повторіть вправу «ПНОП» («Подумайте / Напишіть / Об'єднайтеся в пари чи групи / Поділіться»), щоб дати учням і ученицям час подумати та написати, перш ніж перейти до обговорення в групах. Виділіть час на підбиття підсумків для всього класу й запропонуйте такі запитання:

Що обговорювала ваша група?

Як відбувалася розмова?

З чим ви погоджувались?

Які були розбіжності?

Хто мав рацію?

Чим це заняття відрізнялося від попереднього?

(Запишіть відповіді учнів і учениць на другій половині ватману.)

Що ми тепер знаємо про вдалі розмови, чого не знали раніше?

Якщо клас ще не зрозумів, поясніть, що розмови відбуваються по-різному. Вони можуть бути між друзями, а можуть відбуватися між людьми, яких ви не дуже добре знаєте.

Ці обговорення можуть бути дуже різними. Спільним для них є те, що в розмові немає переможців і переможених. Люди слухають одне одного й беруть участь в обговоренні із взаємоповагою.

Завершіть заняття, сказавши учням і ученицям, що на наступному в них буде ще одне обговорення.

Зверніть увагу, що серйозність поточних подій із новин може бути різною. Розуміння емоційного настрою в класі є дуже важливим, оскільки ви можете обговорювати чутливі питання. Однак деякі теми, які оберуть ваші учні й учениці, можуть провокувати жваву дискусію та потенційно бути використані пізніше, коли вони працюватимуть над своїми формальними есе. Тому теми варто нотувати на ватмані, фліпчарті або дошці.

3

Продовження обговорення (Слайди 11–15)

Запропонуйте учням і ученицям **поміркувати над подіями у світі, зокрема в їхніх містах / селах та громадах**. Дайте кожному й кожній можливість поділитися своїми думками з класом. Якщо у вас є час, можна розбити клас на малі групи, що сприятиме активному обговоренню з тими, хто неохоче ділиться своїми думками на велику аудиторію.

Потім ознайомте учнів і учениць зі статтею «Чому люди за або проти шкільної форми».

Повідомте їм, що багато людей сперечаються про те, чи варто в школах запроваджувати форму. І що стаття, яку вони прочитають, стосується цієї дискусії. Статтю можна прочитати всім класом, у малих групах або індивідуально.

Після прочитання об'єднайте учнів і учениць у групи, в яких вони працювали до цього, та дайте час обговорити прочитане. **Запропонуйте їм поміркувати про різні погляди, які вони виявили, читаючи статтю.**

Потім дайте учням і ученицям час на вправу «ПНОП» щодо таких запитань:

Що деякі з ваших співрозмовників / співрозмовниць сказали про статтю?

Чи були якісь розбіжності? У чому вони полягали?

Щодо чого ви погоджувались?

Як ви використали статтю, щоб зробити вашу розмову більш конструктивною?

Насамкінець ознайомте учнів і учениць із поняттям «теза» (твердження, яке є дискусійним та яке можна обґрунтовувати («захищати»)).

Можливо, ваші учні й учениці вперше чують про такий тип аргументації — через тезу та докази. Скажіть, що до цього терміну надалі вони повертатимуться багато разів.

Складіть усім класом тезу, яка підтримує заборону шкільної форми. А потім — тезу на захист упровадження шкільної форми в школах.

Обговоріть аргументи зі статті, які підтримують кожну з цих тез.

Продовження обговорення (Слайди 16–19)

Запропонуйте учням і ученицям поміркувати над подіями у світі, зокрема у ваших місті / селі та громаді. Дайте кожному й кожній час, щоб поділитися своїми думками з класом. Якщо у вас є можливість, розбийте клас на малі групи — це сприятиме активному обговоренню з учнями й ученицями, які соромляться ділитися своїми думками на велику аудиторію.

Через деякий час ознайомте учнів і учениць зі статтею, яку ви підготували заздалегідь.

Як і на попередньому занятті, статтю можна прочитати всім класом, у малих групах або індивідуально.

Після прочитання статті об'єднайте учнів і учениць у групи, в яких вони працювали раніше, та дайте їм час обговорити прочитане. Запропонуйте поміркувати про різні погляди, які вони виявили, читаючи статтю.

Потім дайте їм час на вправу «ПНОП» щодо таких запитань:

Що деякі з ваших співрозмовників / співрозмовниць сказали про статтю?

Чи були якісь розбіжності? У чому вони полягали?

Щодо чого ви погоджувались?

Як ви використали статтю, щоб зробити вашу розмову більш конструктивною?

Роздайте кожній групі ватман і попросіть написати 2–3 пункти, які були корисними для них за останні кілька занять.

Назвіть ватман: «Наші обговорення в класі».

Дайте кожній групі час, щоб поділитися своїми записами. Синтезуйте ці пункти у 2–3 загальні, які представлятимуть клас. Нижче наведено приклади основних тез, які можна отримати за цей час роботи. На наступному занятті назву «Наші обговорення в класі» замініть на «Наша культура аргументації в класі», і всюди, де з'являється слово «обговорення», замініть на «аргументація».

Наші обговорення в класі

1. Немає переможців і переможених в обговореннях.
2. Обговорення триває.
3. Ми слухаємо й беремо до уваги різні думки.

Зверніть увагу, що в цих модулях обговорення починаються з простих тем і переходять до більш суттєвих, які передбачають читання текстових джерел. Учителі й учительки можуть вільно складати найкращу логічну послідовність для свого учнівства.

Продовження обговорення (Слайди 20–24)

Скажіть учням і ученицям, що такі аргументовані розмови люди називають дискусіями.

Наводити аргументи можна під час розмови з кимось або в письмовій формі. Під час наступних модулів учні й учениці дізнаються, як це робити письмово.

Перегляньте таблицю, яку ви створили на минулому занятті.

Запропонуйте учням і ученицям поміркувати над подіями, що відбуваються у світі, у ваших містах / селі та громаді. Дайте кожному й кожній час, щоб поділитися своїми думками з класом. Якщо у вас є можливість, розбийте клас на малі групи, що сприятиме активному обговоренню з учнями й ученицями, які соромляться ділитися своїми думками на велику аудиторію.

Запитайте учнів і учениць:

Про що ви думаєте, коли чуєте слово «аргумент»?

Чи можуть сперечатися друзі?

Чи можуть сперечатися незнайомці?

У чому різниця між суперечкою і дискусією?

Роздайте учням і ученицям аркуші кольорового паперу на вибір. Попросіть їх обрати папірець того кольору, який найбільше відповідає слову «аргумент», і покласти його на свою парту. Попросіть пояснити, чому вони обрали саме цей колір. Імовірно, багато учнів і учениць оберуть червоний колір, оскільки він може означати конфлікт, тож переконайтеся, що у вас багато червоних папірців.

Якщо ніхто не знає, підніміть аркуш зеленого кольору й запитайте, як цей колір може уособлювати дискусію.

Якщо ніхто не розуміє, опишіть зелене листя на деревах та інших рослинах. Коли люди обговорюють питання аргументовано, із взаємоповагою, у них з'являється багато можливостей розвиватися, вчитися і змінюватися. Саме так потрібно розглядати аргументи в дискусіях.

Поясніть, для чого люди сперечаються. (Для того, щоб домогтися прийняття іншим певної думки. Вона може бути неправильною, однак кожен і кожна в суперечці бажає визнання своїх думки та аргументів.)

З якою метою ведуть дискусії? (Щоб через зіставлення кількох поглядів прийти до істини в якомусь питанні або розв'язати проблему.)

У суперечці думки завжди взаємно протилежні. Суперечка — це зіткнення, конфлікт. Дискусія ж близька до обговорення. Думки в ній не завжди відкрито суперечливі, вони можуть бути різними. Дискусія зачіпає суспільне явище, важливу тему.

Поясніть учнівству, що можливості для дискутування («аргументування») є скрізь, навіть там, де ви найменше їх очікуєте. На наступному занятті ви будете шукати аргументи в несподіваних місцях.

Перейдіть до таблиці «Наші обговорення в класі», розпочатої на попередньому занятті. Змініть назву на «Наша культура аргументації в класі» й слово «обговорення» на «аргументація», підкресливши, що впродовж наступних занять клас перейматиме нову культуру.

~~Наші обговорення в класі~~

Наша культура аргументації в класі

1. Немає переможців і переможених в обговореннях (дискусії).
2. Обговорення (дискусії) тривають.
3. Ми слухаємо й беремо до уваги різні думки.

6

Продовження обговорення (Слайди 25–30)

Зверніть увагу учнів і учениць на таблицю «Наша культура аргументації в класі», яку вони створили минулого тижня. Нагадайте, що в аргументованих обговореннях, як і в розмовах, немає переможців та переможених.

Згадайте обговорення аргументації, яке відбулося на попередньому занятті. Пригадайте, чому дискусії можуть асоціюватись із зеленим кольором (для деяких людей зелений колір означає зростання, навчання і зміни). Коли люди ведуть обговорення аргументовано і із взаємоповагою, у них є багато шансів розвиватися, вчитися та змінюватися.

Далі розкажіть про те, що судження оточують нас навіть там, де ми їх не помічаємо.

Покажіть учням і ученицям зображення на слайді 26 та запитайте:

Що ви бачите?

Яке судження тут наведено?

Змодельуйте написання простого твердження (тези) і обговоріть, як його підкріплено доказами, зображеними на білборді.

Якщо учням і ученицям важко з цим упоратися, почніть ставити запитання, які спонукатимуть їх розглянути різні аргументи, що можна було б навести:

Що цей білборд говорить про фаст-фуд (швидкоїжу)? А як щодо домашньої їжі?

Що таке піца? Хіба це не фаст-фуд?

Чому на вивісці — паперова тарілка? Чому не справжня тарілка?

Де можна знайти таку вівіску? Чи має це значення?

Після обговорення повторіть, що аргументи мають бути для нас шансом навчатися, розвиватися і змінюватися. Запитайте:

Чи змінив / змінила хтось із вас свою думку, коли вислухав / вислухала інших людей?

Що нового ви дізналися?

Що вас здивувало?

Наголосіть на тому, що судження і аргументи оточують нас усюди. Заохочуйте учнів і учениць бути уважними до того, що відбувається довкола. Адже неоднозначні судження можуть бути будь-де.

7

Продовження обговорення (Слайди 31–36)

Зверніть увагу учнів і учениць на таблицю «Наша культура аргументації в класі», яку вони створили раніше. Нагадайте, що в дискусії, як і в розмовах, немає переможців та переможених. Аргументовані розмови продовжуються. У дискусії розглядають різні погляди.

Як завжди, переконайтеся, що учні й учениці розуміють світ та своє місце в ньому.

Нагадайте учням і ученицям про розмову щодо суджень та аргументів, яка відбулася на попередньому занятті. Пригадайте, що аргументи можна представити зеленим кольором, оскільки для деяких людей зелений означає зростання, навчання і зміни. Коли люди обговорюють аргументовано і із взаємоповагою, у них є багато шансів зростати, вчитися та змінюватися.

Далі нагадайте учням і ученицям, що нас оточують судження та аргументи, і одним із важливих місць є соціальні мережі. Покажіть мем на слайді 31 і запитайте:

Що ви бачите?

Які судження тут є?

Якщо учням і ученицям важко відповісти на це запитання, почніть запитувати те, що змусить їх розглянути різні думки, що може бути наведено:

Що цей знак говорить про Білла? Що він не говорить про Білла?

Що ви думаєте про останній рядок «Будь як Білл»? Чи можете ви з цим посперечатися?

Що відбувається на малюнку?

Чому з'явився цей мем?

Після обговорення повторіть, що такі аргументовані розмови мають бути для нас шансом вчитися, розвиватися і змінюватися. Запитайте:

Чи змінив / змінила хтось із вас свою думку, коли вислухав / вислухала інших людей?

Що нового ви дізналися?

Як змінилося ваше сприйняття суджень і аргументів?

Знову наголосіть на тому, що судження і аргументи оточують нас повсюди. Заохочуйте учнів і учениць бути уважними.

8

Продовження обговорення (Слайди 37–39)

Зверніть увагу учнівства на таблицю «Наша культура аргументації в класі», яку вони створили минулого тижня. Нагадайте їм, що в дискусіях, як і в розмовах, немає переможців та переможених. У дискусії розглядають різні погляди, ми добираємо аргументи на підтвердження тієї чи іншої думки.

Нагадайте учням і ученицям, що нас оточують теми для аргументованої розмови. Попросіть їх підняти руку, якщо вони слухають музику. Скажіть, що в текстах пісень можна знайти чудові теми для обговорень.

Покажіть текст пісні «Все буде добре» гурту «Океан Ельзи» на слайді 37. Запитайте:

Що ця пісня говорить про зміни?

Що ви думаєте про останні два рядки пісні? Чи можете ви їх аргументувати?

Після обговорення повторіть, що аргументовані розмови мають бути для нас шансами вчитися, розвиватися та змінюватися.

Запитайте:

Чи змінив / змінила хтось із вас свою думку, коли вислухав / вислухала інших людей?

Що нового ви дізналися?

Як змінилося ваше сприйняття суджень і аргументів?

Знову наголосіть на тому, що судження і аргументи оточують нас повсюди. Заохочуйте учнів і учениць бути уважними та слухати.

Інструменти для оцінювання

- ☐ Використовуйте формувальне оцінювання для того, щоб зрозуміти, чи спроможні учні й учениці писати тези, ідентифікувати судження, аргументувати власну думку.
- ☐ Спостерігайте за тим, які теми цікаві учнівству. Можливо, якісь із них вони зможуть пізніше розвинути в повноцінні есе. Можна записувати на окремому ватмані теми, які обговорюють учні й учениці.

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Як ці модулі допоможуть моїм учням і ученицям у майбутньому?
- ☐ Як ці вправи пов'язано з вимогами програми для мого класу й державного стандарту?
- ☐ Як ця методика допоможе моїм учням і ученицям розвинути критичне мислення, ставлення до важливих суспільних питань та подальшу громадянську позицію?

МОДУЛЬ 4

Поеднуємо докази й тезу

Пишемо
есе

Цілі:

- навчити учнів і учениць працювати з джерелами, які демонструють різні погляди на певне дискусійне питання;
- поглибити вміння учнівства писати тези й твердження, які з'являються та розвиваються під час повторюваного читання, обдумування і письма;
- навчити переглядати тези / твердження під час глибшого занурення і дослідження суспільної проблеми;
- розвинути критичне й творче мислення;
- навчити учнівство визначати докази й пояснювати важливість їхнього зв'язку з тезою;
- поліпшити навички написання коментарів; навчити коментувати докази так, щоб пов'язувати їх з тезою;
- сприяти розвитку доброчесності учнівства через відпрацювання навичок роботи з джерелами й написання власних коментарів.

Опис методики (ОР, Мета)

Ця методика вчить вибудовувати логічну структуру формального есе, удумливо добирати докази для підтвердження власної тези й широко розкривати тему.

На початку роботи з дискусійним питанням учні й учениці покладаються переважно на власні здогадки. У результаті вони мають навчитися писати обґрунтовані тези. Далі учні й учениці вчать додавати коментарі до своїх тверджень, пов'язуючи докази з тезою, що є основоположними елементами формального есе.

Методика передбачає проведення циклу з восьми послідовних занять (або й більшої кількості, якщо вашим учням та ученицям знадобиться додатковий час для опанування певних навичок).

Спершу учні й учениці під час кількох ітерацій вільного письма пишуть те, що вже знають та розуміють щодо теми.

Далі вони обговорюють у малих групах свої нотатки, ключові думки й бачення.

Потім — читають збірку текстів на цю тему, знаходячи в них ключові слова й фрази, роблячи нотатки та коментарі.

Після цього учні й учениці створюють графік того, як ці тексти пов'язані між собою, та додають власне бачення до нього.

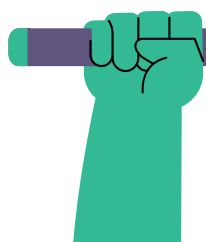
Далі вони пишуть тезу, добираючи до неї докази з матеріалів, які читали напередодні.

Після цього — пишуть чернетку есе. Однокласники й однокласниці читають її та дають зворотний зв'язок.

Насамкінець учні й учениці готують другу чернетку, яку перевіряє вчитель / вчителька.

Матеріали для вчительства:

- [презентація 4 модуль:](#)
- презентації для з'ясування того, що таке теза:
 - [презентація для базового рівня;](#)
 - [презентація для поглибленого рівня;](#)
- [планувальник для поєднання доказу й тези;](#)
- [план-схема написання есе;](#)
- [схеми речень для написання коментарів;](#)
- [бланк для оцінювання учнівством робіт однокласників і однокласниць;](#)
- [формуляр для формувального оцінювання;](#)
- [форма для рефлексії вчителя / вчительки й планування наступних кроків;](#)
- [добірка текстів для учнівства \(11–16 років\);](#)
- [добірка текстів і медіаматеріалів \(для учнівства 14–16 років\);](#)
- нотатник.

Підготовка до занять:

Оновіть презентацію, запропоновану в цьому наборі матеріалів, відповідно до вашого плану уроку.

Оновіть збірку текстів, яку берете в роботу. Зверніть увагу, що в збірці «Гроші й щастя» подано п'ять текстів на вибір. Ви можете використати всі п'ять, а можете — три.

Підготуйте на великому ватмані план-схему написання есе, а також схеми речень для надання коментарів. Якщо маєте змогу, видрукуйте їх для учнівства.

Також видрукуйте тексти для роботи, формуляр для оцінювання учнівством робіт однокласників і однокласниць, а також планувальник для поєднання доказу та тези.

1

Розпочинаємо тематичне обговорення (Слайди 2–8)

- Розпочніть із трьох сесій безперервного вільного письма (5 хвилин кожна).

Попросіть учнів і учениць розгорнути їхні нотатники (або зошити) та безперервно писати впродовж 5 хвилин про те, що вони знають чи думають щодо теми.

Після цього попросіть їх перечитати написане й обрати рядок, який їм видається важливим.

Угорі наступної сторінки нотатника (або зошита) потрібно переписати обраний рядок. Після цього учні й учениці знову пишуть упродовж 5 хвилин, занурюючись глибше в питання. Це вже друга ітерація безперервного вільного письма.

Під час третьої ітерації, яка також триває 5 хвилин, учні й учениці мають обрати одне із запитань та письмово відповідати на нього в нотатнику (або зошиті).

Запитання для вибору:

Чому ця проблема важлива для вас?

Як це вплине на вас?

Кого ще може хвилювати ця проблема? Що б вони подумали?

- Об'єднайте учнівство в пари або малі групи (по три особи). Учні й учениці мають обрати один зі своїх трьох записів та поділитися ним із групою. Якщо у вас є змога, попросіть кількох з них прочитати свої записи вголос для всього класу. Але не змушуйте учнівство це робити.

Досліджуємо, хто що каже на цю тему: занотовуємо важливе з текстів

(Слайди 9–14)

- Оберіть збірку текстів, з якою працюватимете з класом. Видрукуйте її та роздайте учнівству. Покажіть учням і ученицям, як робити нотатки, виділяти ключові слова та речення на прикладі однієї зі статей. Їм важливо навчитися виділяти ключове й робити нотатки, адже це поглиблює їхнє розуміння теми.

Потім дайте достатньо часу, щоб учні й учениці самостійно опрацювали тексти, виділяючи ключові слова та речення в них. Попередьте, що на наступному занятті вони працюватимуть із цими текстами для того, щоб сформулювати власну тезу, а також обрати на її підтвердження докази зі збірки.

Як нотувати текст:

- підкресліть або запишіть на берегах нотатника (або зошита) тезу статті, яку читаєте;
- виділіть (візьміть у дужки, підкресліть) інформацію, яка здається важливою;
- оберіть ключові слова, які відображають суть або деталь;
- напишіть ключові слова на берегах, щоб було легше шукати інформацію під час планування і написання есе.

Коментуємо прочитане. Створюємо графік дискусії

(Слайди 9–10)

Робота в нотатнику (або зошиті, якщо учнівство не працює з нотатниками)

- Попросіть учнів і учениць розгорнути збірку текстів, з якою вони працювали напередодні. Їхнє завдання — показати у вигляді простого графіка, як ці тексти пов'язані між собою. Це можуть бути кола, розміщені в певний спосіб відносно одне одного, стовпці чи інша форма візуалізації взаємозв'язку.

Зверніть увагу, що учнівству може бути складно зробити це. Тому приготуйте заздалегідь простий приклад графіка. Візуалізація зв'язку текстів у такому вигляді допоможе учням і ученицям краще зрозуміти різні позиції в тексті.

Наприклад:

Після створення графіка попросіть їх написати коротке пояснення до нього.

«У тексті №1 ідеться про вплив грошей на щастя людини. У тексті №2 — про те, що насправді вирішальну роль для щастя мають взаємини між людьми. А в текст №3 написано, що щастя — дуже складне поняття і зростання достатку не завжди призводить до підвищення рівня щастя. Текст №4 взагалі каже, що відчуття щастя залежить від гормонів і нейро-медіаторів, які є в організмі людини. А текст №5 — що можна вирахувати точку насичення грошима, після якої відчуття щастя вже не зростає».

Отже, графік має відображати те, як ці тексти пов'язані між собою. Учні й учениці мають бути готовими прокоментувати, яким є цей зв'язок.

Після цього попросіть учнівство обговорити свій графік з однокласником / однокласницею і внести в нього зміни, якщо це буде потрібно після обговорення.

- Попросіть учнів і учениць на наступній чистій сторінці нотатника або зошита безперервно писати впродовж 8 хвилин, даючи відповіді на запитання:

Кого це питання стосується більше за інших?

З якими причинами й наслідками ці люди можуть зіштовхнутись?

Потрібно додати інформацію з двох або більше текстів для підкріплення своєї думки.

Попросіть учнів і учениць повернутися до свого графіка та відмітити на ньому власну позицію. Що вони думають про зв'язок грошей і щастя?

4

Готуємося до написання власного формального есе. Пишемо тезу

(Слайди 11–13)

- Якщо ваші учні й учениці ще не дуже вправні в написанні тез, покажіть їм презентацію на цю тему (вона міститься в матеріалах цього навчального курсу). Можливо, ви захочете навчити їх писати не просто, а нюансовані тези. Тоді покажіть презентацію для поглибленого розуміння тез.
- Після цього переходьте до етапу написання перших тез щодо обраної теми. Попередьте учнів та учениць, що їхні тези можна уточнювати або й повністю змінювати відповідно до своїх темпу роботи та бачення. Це нормально, тому не варто хвилюватися.

Перш ніж розпочати безпосереднє написання тез, попросіть учнів і учениць переглянути свої записи у форматі вільного письма (їх має бути чотири), графік та нотатки. Щоб стимулювати мислення учнів і учениць, можете спитати: «Чи змінилася ваша думка? Як саме? Що на це вплинуло?».

Попросіть учнів і учениць записати в нотатнику або зошиті тезу та ключову інформацію, яка вплинула на те, що теза є саме такою.

Об'єднайте учнівство в пари чи групи по три особи. Попросіть обговорити тези й ключову інформацію, яку вони виділили. Скажіть переконані, що теза дискусійна, її можна обґрунтовувати й обстоювати.

5

Пов'язуємо докази з тезою, пишемо коментарі

(Слайди 14–19)

- Роздайте учням та ученицям по три примірники *планувальника «Поеднуємо докази й тезу»*. Попросіть написати їхню тезу згори кожної сторінки планувальника. Нагадайте, що вони можуть змінювати свої тези відповідно до своїх темпу роботи й бачення.
- Покажіть учнівству файл *«Структурні схеми для написання есе»* (на проєкторі, ватмані або ж у видрукованому вигляді). Учні й учениці мають вирішити, яку структуру використовуватимуть надалі для підготовки своєї чернетки формального есе. Ця структурна схема має допомогти їм логічно обґрунтувати тезу, підкріплюючи її доказами. А також — вибудувати логічне представлення своєї позиції в усьому тексті.

Учні й учениці мають визначити, якою буде мета кожного абзацу їхнього формального есе згідно зі структурною схемою.

Зверніть увагу, що ці організаційні схеми стосуються не стільки абзаців, скільки ідей чи розділів есе, які учні й учениці вчать писати. Допоможіть їм сприймати розділи як відповіді на запитання, які можуть виникнути в читача чи читачки, а також як твердження автора / авторки щодо теми. Отже, ці схеми є загальними, але водночас забезпечують дотримання чіткої структури й організаційного шаблону для написання проєкту есе.

- Учні й учениці обирають інформацію, яка буде доказом у кожному абзаці. Інформація стає доказом тому, що є важливою для розуміння проблеми, може змінити погляди людини на неї, прояснити вплив на світ і окреслити дії, які допоможуть розв'язанню. Продемонструйте приклад, обравши якусь частину інформації, що здається важливою і слугуватиме доказом для певного абзацу. Покажіть, як використовувати сигнальні вислови, цитати, парафразувати текст і вписати це в планувальник.

- Нагадайте учням і ученицям, що потрібно написати коментар, який пояснює, чому ці докази важливі, а також пов'язує їх з тезою есе. Схеми речень можуть допомогти учням і ученицям розмірковувати над проблемою та ліпше встановлювати зв'язки між доказами й тезою.

Схеми речень для написання коментарів — окремий файл у переліку матеріалів для роботи за цією методикою. Їх використовують для того, щоб продемонструвати розуміння проблеми, зміну думки або ж представити протилежну сторону, пояснити її вплив і дії.

6

Пишемо першу чернетку есе (Слайди 19–21)

- Написання коментарів і вибудовування логічного обґрунтування своєї тези допомагає учням та ученицям структурувати думки й підготуватися до написання чернетки формального есе. Однак ця підготовка потребує впорядкування своїх записів, тож їм може знадобитися ваша допомога.
- Спонукайте учнів і учениць формулювати глибші тези двома способами:
 1. розширити тезу й додати «тому що» або «щоб»;
 2. зробити акцент на певних речах, чи дії, які можуть уплинути на проблему.

Зверніть увагу учнівства, що не варто обмежуватися твердженнями за чи проти. Думки варто спрямовувати в бік причин і наслідків, а також (якщо це доречно) — пропозицій.

7

Аналіз першої нотатки. Взаємооцінювання учнівства (Слайди 22–24)

- Об'єднайте учнівство в пари. Роздайте форми для оцінювання роботи однокласника / однокласниці. За бажанням, скориставшись презентацією «ХПО. Протокол», ви можете пояснити учням і ученицям, як якісно давати зворотний зв'язок.

Кожен учень й кожна учениця тепер буде не лише автором / авторкою, але й читачем / читачкою. Він чи вона надасть оцінку тексту однокласника / однокласниці й отримає зворотний зв'язок щодо своєї роботи.

Вони помічатимуть схожі зі своїми думки, логіку поєднання доказів з тезою, аналізуватимуть тези однокласників і однокласниць та розмірковуватимуть, чи вони дискусійні:

Чи їх можна обґрунтовувати?

Наскільки вдало їхні однокласники й однокласниці поєднали докази з тезою?

Коли учні й учениці переходять до другої чернетки, у них уже з'являються цікаві ідеї та нові думки щодо власного тексту.

8

Написання другої чернетки есе (Слайди 22–24)

На цьому етапі учні й учениці готують есе, яке оцінюватиме вчитель чи вчителька. Для цього скористайтесь інструментами формульовального оцінювання, які додано в пакет матеріалів для вчительства.

Можливі варіації проведення вправи

Ви можете проводити ці уроки з іншою збіркою текстів.

Інструменти для оцінювання

- У цій методиці використано різні види формульовального оцінювання. Скористайтесь формою планування наступних кроків для роботи з класом, а також формою для формульовального оцінювання робіт учнівства (додано в матеріали).
- У цій методиці також використано інструменти взаємооцінювання учнів і учениць. Крім бланка для форми зворотного зв'язку, ви можете скористатися презентацію [«ХПО. Протокол»](#), яка показує учнівству, як хвалити роботу однокласника чи однокласниці, уточнювати незрозумілі моменти й давати поради, як опрацювати текст, щоб його поліпшити.

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

Форма для рефлексії вчителя / вчительки й планування наступних кроків, аналізу учнівських робіт і планування наступних кроків.

МОДУЛЬ 5

Стіл Етвуд. Приєднання до розмови,
що триває

У цьому модулі ви дізнаєтесь, як:

- навчити учнів і учениць працювати з джерелами, які дають різні погляди на певне дискусійне питання;
- поглибити вміння учнівства писати тези й коментарі, які з'являються та розвиваються в процесі повторюваного читання, обдумування і письма; у процесі глибшого занурення та дослідження суспільно важливої проблеми;
- розвивати критичне й творче мислення учнів та учениць;
- покращити навички учнів і учениць у написанні парафразу та коментарів;
- сприяти розвитку доброчесності учнівства через відпрацювання навичок роботи з джерелами й написання власних коментарів.

Опис методики (ОР, Мета)

Ця методика має на меті навчити учнів і учениць взаємодіяти з джерелами інформації та писати власні коментарі щодо прочитаного.

Резюме — це короткий виклад тексту своїми словами.

Учні й учениці долучаються до розмови, яка вже триває, на обрану вчителем чи вчителькою тему. Цю розмову (чи радше дискусію) ведуть за уявним круглим столом, де немає когось головного й другорядного.

Цей стіл має назву «Стіл Етвуд» (за іменем його авторки — учительки й тренерки з письма Робін Етвуд). Поясніть учням і ученицям метафоричність цього підходу. Кожен і кожна з присутніх за цим уявним столом має своє бачення проблеми, а також докази та аргументи на підтвердження своєї думки.

Завдання учнів і учениць — зрозуміти суть твердження та доказу, написати парафраз того, про що говорить спікер/-ка й експерти/-ки.

Після цього учні й учениці мають узяти уявні стільці та долучитися до розмови. Тобто, написати, що вони думають щодо цього питання, і навести аргументи на підтвердження своєї тези.

Наприкінці учні й учениці пишуть вільне есе з цієї теми.

Методика дає змогу не лише відточувати навичку письма (виокремлення головної думки, написання парафразу, тези та аргументів), але й вчить критично мислити та поводитися доброчесно. Адже завдання учнів і учениць — додати щось своє до розмови, а не просто повторити сказане іншими.

Методика передбачає проведення чотирьох послідовних уроків:

- ☐ під час першого учні й учениці ознайомлюються з тим, що таке дискусія;
- ☐ під час другого — що таке «Стіл Етвуд»;
- ☐ під час третього — учаться писати коротке резюме й власну тезу;
- ☐ під час четвертого — пишуть вільне есе.

Матеріали для вчительства:

- ☐ [презентація про Штучний інтелект](#) (для дітей старшого шкільного віку);
- ☐ [добірка текстів і медіаматеріалів про штучний інтелект](#);
- ☐ [презентація на тему шкоди й користі відеоігор](#);
- ☐ [збірка текстів на тему відеоігор](#);
- ☐ [презентація на тему використання дітьми гаджетів](#);
- ☐ [збірка текстів на тему використання дітьми гаджетів](#).

Підготовка до занять:

Змініть презентації, які подано в цьому наборі матеріалів, відповідно до ваших потреб.

Змініть збірки текстів, які берете в роботу. Зверніть увагу, що в збірці мають бути різні позиції експертів / експерток чи інституцій щодо певного проблемного питання.

Видрукуйте набори текстів для учнів і учениць. Подбайте, щоб у них на партах були нотатники.

Можливі варіації вправи:

Ви можете проводити ці уроки з іншою збіркою текстів.

1

Початок обговорення (Слайди 2–4)

- Організуйте з учнями й ученицями коротке обговорення зображення стола на першому слайді. Запитайте, які асоціації в них викликає це зображення. Що, на їхню думку, має відбуватися за цим столом? Хто може бути учасниками й учасницями цього?
- Поясніть, що дискусія — це розмова між людьми, які можуть мати різні погляди. Закцентуйте, що стіл — круглий тому, що ніхто не є головним за ним і не має остаточної відповіді на певне питання.
- Зазначте, що впродовж наступних занять учні й учениці будуть читати, писати та обговорювати запропоновану тему, щоб дізнатися думки інших щодо неї.
- Поясніть терміни з цієї теми, щоб учні й учениці могли повноцінно взяти участь в обговоренні питань на слайді 3. Мета цієї бесіди — оцінити базові знання учнів і учениць щодо використання ШІ та ініціювати дискусію в класі про це.

2

Дізнаємося більше (Слайди 5–10)

- Роздайте учнівству копії збірки текстів. Оберіть два або три короткі уривки з читанки [«Тексти ШІ»](#), щоб показати різні думки щодо теми й розширити обізнаність учнівства. Фасилітуйте обговорення класом ключових слів з уривків.
- Озвучте запитання зі слайда 7 презентації або подібні до них, щоб учні й учениці зрозуміли, що на цю тему вже тривають дискусії. Наголосіть, що складні теми заслуговують на те, щоб зануритися в них глибше.
- Перед тим, як почати досліджувати тему, продемонструйте учням і ученицям, як почати нову сторінку в їхньому нотатнику. Вона буде «трекером» для відстеження думок із цієї теми. Поясніть, що їхні міркування щодо теми мають розвиватися і поглиблюватися в процесі дослідження. Тому важливо записувати думки впродовж певного часу на спеціальних сторінках.

«Трекер думок» — це записи в нотатнику щодо певної теми, які дають змогу побачити зміну думки в процесі ознайомлення з новими текстами чи аргументами. Занотовування того, що учень чи учениця думає про певну тему або проблему на початку, у процесі й наприкінці роботи, дає можливість відстежувати, як змінювалася його / її позиція. У цьому суть «трекера думок».

Відповідь на докази з джерел

- Видрукуйте збірки текстів для кожного учня / кожної учениці. Поясність, що коли вони читатимуть джерела до теми, то «зустрінуться» з авторитетними експерт(-к)ами-джерелами, що «сидять за столом». Саме там вони «почують» обговорення, яке вже розпочалося.
- Обговоріть з учнями й ученицями експертів, які вже «сидять за столом». Чому їхня участь у цьому обговоренні важлива? Чому ми довіряємо саме їм? Як визначити достовірність і авторитетність джерел? Обговоріть правила роботи з джерелами, використовуючи принципи медіаграмотності.

Урок 2

Знайомство зі Столом Етвуд (Слайди 11–20)

- Продемонструйте учням і ученицям слайд із презентації зі Столом Етвуд.

Зосередьтеся на загальному обговоренні того, що «говорить» кожен і кожна спікер/-ка щодо теми. Представте першого авторитета в джерелах і попросіть учнівство прочитати уривок з тексту, в якому він / вона «висловлюється» з обраної теми.

Робимо нотатки й резюме для першого джерела

- Продемонструйте, як конспектувати джерело, знаходячи ключові слова й фрази, які відображають основні висловлювання.
- Міркуйте вголос і залучайте учнів та учениць до цього, щоб допомогти їм зрозуміти, які слова виділяти, а які — ні. Наприклад, впишіть у словесну бульбашку стислий виклад позиції Державного секретаря США Ентоні Блінкена щодо того, як ШІ допомагає боротися з дезінформацією.

- Визначте, чи потрібно допомогти учням і ученицям заповнити наступну словесну бульбашку, перш ніж давати завдання заповнити їх самостійно, працюючи в парах. Важливо, щоб вони зрозуміли завдання до того, як почнуть роботу в парах.
- Ви можете об'єднати сильних учнів і учениць у пари з тими, хто має труднощі з читанням. Упродовж усієї роботи уважно дослухайтеся до кожної пари й перевіряйте точність їхніх висновків щодо тексту. Усі учні й учениці мають відчувати, що їм удалося внести інформацію до бульбашок, щоб підготуватися до майбутньої вправи «Розмовний мікс».
- Потім учні й учениці в парах обробляють решту уривків, виділяючи ключові слова та фрази, які допоможуть їм парафразувати кожне джерело, та заповнюють решту бульбашок.

3

РОЗМОВНИЙ МІКС

- Вказівки до вправи наведено на слайді 19. Ознайомивши учнів і учениць з інструкціями, змодельуйте, якою може бути розмова. Потім попросіть пари поспілкуватися з іншими парами й порівняти свої «столи» з іншими. Цей «розмовний мікс» між учнями дасть вам змогу здійснити якісне формувальне оцінювання.
- Після спілкування попросіть повернутися до «трекера думок», щоб зафіксувати зміни в міркуваннях щодо теми. Цього разу учні й учениці мають спиратися на приклади з текстів. Після цього вони діляться своїми записами в парах або трійках.

Долучаємося до обговорення, що вже триває

(Слайди 21–26)

- Поясніть, що учні й учениці зараз долучаться до дискусії, про яку дізналися з джерел (текстів). Тепер вони дізналися про різні погляди на тему ШІ й готові висловити власні твердження щодо його використання.
- Попросіть кожного й кожену «обрати стілець» і вступити в дискусію. Змодельуйте це, намалювавши бульбашку зі своїм ім'ям і заохотивши їх зробити те саме на їхніх «столах». Поясніть, що ви збираєтеся долучитися до обговорення і написати своє твердження на цю тему. Учням і ученицям буде корисно побачити приклади тверджень. Можна вписати в бульбашку ваше поточне твердження.
- Обговоріть кожне твердження зі слайда 22. Заохочуйте учнів і учениць сформулювати власну тезу. Деякі з них можуть скористатися тезою зі слайда — це не є чимось незвичайним і є прийнятним, оскільки одне з тверджень може насправді збігатися з думкою учня / учениці.
- Поясніть, що автори й авторки не часто використовують усі свої джерела під час написання формального есе. Учні й учениці мають навчитися обирати джерела, спираючись на власні твердження. Досвідчені автори й авторки обирають джерела цілеспрямовано та з певним задумом. Продемонструйте це на прикладі написання власної тези. Обміркуйте вголос разом з учнівством, думки кого з людей «за столом» ви будете використовувати як докази в есе.
- Тепер запропонуйте учням і ученицям обрати три-чотири джерела, беручи до уваги принаймні одне «опозиційне» джерело, та зайняти «стілець». Попросіть учнів і учениць написати, що б вони відповіли автору/-ці цього джерела.
- Попередньо розмістіть схеми речень так, щоб вони були перед очима учнів і учениць упродовж усього написання есе. Більшість учнів і учениць інтуїтивно не орудують мовою аргументації. Їм стануть у пригоді схеми речень, вони допоможуть розпочати розмову з експерт(-к)ами (слайд 24). Три найпоширеніші способи використання джерел у написанні аргументації — «так, і», «так, але» та «ні, тому що» — слугують для початку розкриття думки.
- Це може бути перша «зустріч» учнів і учениць із такою структурою речень, тому ви можете коротко пояснити різницю між ними. Чітко поясніть мету кожного з них і роздайте учням та ученицям письмові зразки. Визначте кількість схем, необхідних вашим учням і ученицям. Попросіть учнівство повернутися до свого «трекера думок» у нотатнику й додати будь-яку інформацію, яку вони вважають потрібною.

Пишемо вільне есе (Слайди 27–28)

- Обговоріть з учнівством структуру вільного есе (слайд 27). Поясніть, що під час планування і написання есе їм буде потрібно використувати свій «трекер думок» та збірки текстів. Першу частину есе «Спочатку я думав / думала» базуватимуть на першому записі в нотатнику, зробленому в перший день цієї вправи. Далі учні й учениці писатимуть відповідно до структури вільного есе.
- Запропонуйте їм поділитися чорновими варіантами своїх письмових робіт з іншими та надати зворотний зв'язок щодо прочитаних есе. Оберіть спосіб, який підійде вашому класу:
 - пари;
 - маленькі групи;
 - «авторський стілець»;
 - «прогулянка галереєю» тощо.

Інструменти для оцінювання

Важливо, щоб під час роботи було реалізовано формувальне оцінювання. Зверніть увагу на те, наскільки добре учні й учениці розуміють інформацію про тему, перш ніж запропонувати їм записати щось до «трекера думок».

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- Як я можу допомогти учням і ученицям зрозуміти метафору Стола Етвуд?
- Які ще теми я можу обрати для цієї методики, щоб зацікавити учнів і учениць?
- Чи розуміють мої учні й учениці методику «трекера думок»?
- Які вправи я можу ще дібрати, щоб мої учні й учениці попрактикувалися в написанні парафразу?

МОДУЛЬ 6

Поєднання та аналіз текстів

Цілі:

- інтегрувати в освітній процес щоденне написання формальних есе, використовуючи короткі послідовні письмові роботи;
- зрозуміти цілі коментування;
- визначати чинники ефективного коментаря;
- практикуватися в написанні коментарів для підсилення і подальшого розвитку тези (думка автора чи авторки).

Опис методики (ОР, Мета)

Під час використання цієї методики, зокрема роботи з ідейним нашаруванням, наголосить учнівству, що поняття «текст» передбачає його різні формати: відео, мультфільми, зображення, есе, інтерв'ю, промови, подкасти, інфографіка й навіть особистий досвід та попередні знання. Нашарування допоможе учням і ученицям побачити, що думки можуть змінюватися мірою отримання нових фактів чи знань.

Після багаторівневого аналізу учні й учениці збирають усі свої коментарі з трекерів думок. Цей етап стає стартом для есе, звідки розпочинається формулювання тези. Нашарування може стати першим проєктом формального есе або основою для вільного есе, для написання якого учні й учениці самостійно обирають спосіб організації тексту, джерела або власний спосіб наведення причин та тез.

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

Вправа «Ідейне нашарування (читання, письмо й міркування)»

Зміст вправи:

Назвіть ліву частину аркуша «Письмо», а праву — «Читання». Цей крок є інструментом організації, який допомагає учням і ученицям відокремлювати письмо від читання.

Учні й учениці починають із написання короткого тексту чи навіть слова. Актуальні теми чудово підходять для цього уроку. Наприклад, якщо ви хочете обговорити шкоду цукру, попросіть учнівство написати слова «цукор» або «шкода від цукру» й розпочати вільне письмо. Перший запис має підтвердити, що ми прийшли до ідеї, яка виникла на основі інтуїції, почуттів чи переконань.

Далі запропонуйте прочитати [тексти за покликанням](#). Надайте учням і ученицям стратегію / інструмент для читання тексту. Стратегія, яку ви використовуєте, залежить від мети читання, наприклад: визначити тезу й докази, зібрати інформацію, знайти сигнальні слова, обрати уривок для відповіді, визначити вибір, який робить автор чи авторка.

Завдання для учнівства: «Прочитайте текст, дотримуючись обраної стратегії читання. Запишіть думки й слова в нотатник та обговоріть їх у класі».

Наприклад, якщо учні й учениці дивляться відео про соціальні мережі, вони можуть збирати інформацію про зображення, музику, текст, кольори, пропорції, щоб зрозуміти тезу або головну думку тексту.

Далі учні й учениці доповнюють свої письмові роботи новою інформацією з тексту, яка стосується теми та того, що вони думають.

Перед тим, як це зробити, проведіть мозковий штурм у класі, щоб визначити, які моделі речень можна використати:

- ☐ Як зазначено в статті, ...
- ☐ Зараз я думаю...
- ☐ Мені цікаво...
- ☐ Як я вважав / вважала раніше...

Додайте [ще один текст](#). Учні й учениці читають його та занотують думки й сигнальні слова на робочих аркушах. Наприклад, після перегляду зображення запропонуйте їм прочитати список статистичних даних про використання соціальних мереж або статтю, яка розкриває думку, про яку вони раніше не замислювалися.

Поверніться до написаного. Учні й учениці доповнюють свої письмові роботи новою інформацією з тексту, яка стосується теми та того, як ідеї підтверджують, змінюють, ставлять під сумнів або розширюють.

Перед тим, як це зробити, проведіть мозковий штурм у класі, щоб знайти більше моделей речень, які учні й учениці могли б використати в письмових роботах:

- ☐ Хоча в статті зазначено, що...
- ☐ Тепер мені цікаво...
- ☐ Раніше я думав / думала..., але тепер я думаю...
- ☐ Я ніколи не думав / не думала про...
- ☐ Я досі переконаний / переконана..., але я вважаю, ...
- ☐ Я розумію... однак, ...

1. [Продовжуйте нашарування з іншими текстами, які ви маєте.](#)
2. Після роботи з набором текстів учні й учениці готові до формулювання тези. Це письмо надасть їм моделі, які допоможуть сформулювати тезу, що є чимось більшим, ніж просто «так / ні» чи «за / проти».

Вправа «Регулярне письмо»

Учні й учениці починають із читання та розуміння різних голосів у дискусії, їхніх позицій і поглядів. На попередніх заняттях ви вже створювали графік, мета якого — допомогти учнівству зрозуміти «географію» розмови, позицію різних авторів і авторок, зрештою, позицію учнів та учениць. На цьому етапі поглиблюємо цю навичку.

Коли учні й учениці починають розуміти логіку обміну думками між авторами та авторками, вони випробовують свій голос, власну думку, відшуковуючи її серед інших голосів. Посилання на інші голоси, переадресовування або заперечення — це способи, якими учні й учениці можуть «долучитися до розмови».

Пропоновані
до роботи матеріали:

[папка «Цензура в інтернеті».](#)

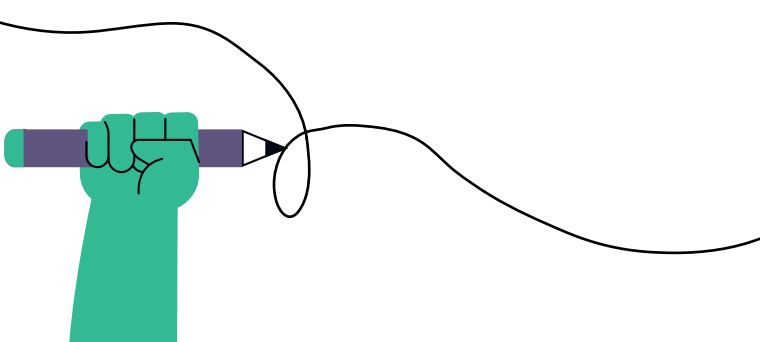
Під час вправи «Регулярне письмо» дайте учням і ученицям такі інструкції:

1. Прочитайте Текст №1 з обраного вами набору текстів.
2. Підкресліть або запишіть на робочому аркуші головну тезу статті.
3. Зазначте, що, на вашу думку, є найсильнішим доказом автора чи авторки.
4. Запропонуйте учням і ученицям упродовж 5–7 хвилин записати власні роздуми на цю тему, а також те, про що вони хотіли б більше дізнатися з цієї теми.
6. Попросіть учнів і учениць записати власне ставлення до досліджуваного питання.

Повторіть етапи з текстами №2 і №3.

Складання плану
й написання текстів:

1. Попросіть дістати графік і пояснення, які учні та учениці склали попередньо, перечитати їх і позначити на графіку власну позицію в розмові.
2. Запропонуйте учням і ученицям написати вільне есе, яке містить твердження та докази з трьох прочитаних текстів на підтримку їхньої тези.

1

Досліджуємо коментарі (Слайди 2–4)

- Нагадайте учням і ученицям, як користуватися нотатником «Вони кажуть — Я кажу». Тепер їм знову знадобиться цей нотатник, але цього разу для того, щоб написати влучні коментарі. Відкрийте слайд 2 із прикладами доказів (даних і фактів) про контактні зоопарки. Дослідіть, що каже авторка в цьому тексті. Це частина «Вони кажуть». Поясніть учням і ученицям, що тільки-но ви переказали слова авторки та це ще не ваші думки й слова.
- Покажіть учням і ученицям, як заповнювати частину «Я кажу», проговорюючи вголос свої думки щодо доказів. Це вже ваші думки, які називаються коментарями. Вони потрібні для того, щоб поєднати тезу (основну проблему) з наявними доказами (для цього вам треба скористатися готовими фразами зі слайда 6, але учні ще не мають їх бачити). Запитайте в учнів і учениць, що вони помітили в тому, як ви коментували («Я кажу») текст («Вони кажуть»). Почніть з опорної схеми для нотування цих спостережень — «Вони кажуть — Я кажу». Повторіть ці кроки щодо кожного прикладу доказів на слайді 2.
- Запросіть учнів і учениць спробувати пройти ті ж кроки з іншими темами та вголос озвучити думки щодо наявних доказів («Вони кажуть»). Потім, працюючи в парах, — проговорити партнеру / партнерці власні думки («Я кажу»). Нагадайте учням і ученицям про опорну схему. Кожен і кожна має спробувати цю вправу.
- Далі роздайте нотатник «Вони кажуть — Я кажу» і попросіть учнів та учениць занотувати думки, що виникли під час роботи в парах. Усім класом обговоріть записане й додайте нові ідеї в опорну схему.

2

Визначаємо ефективні коментарі (Слайди 5–7)

- Перечитайте докази з нотатника й напишіть чернетку для запропонованого аргументу (це можна зробити на основі одного доказу чи з використанням усіх доказів). Поділіться можливими аргументами й думками з групою. Продемонструйте попередні речення і почніть називати їх прикладами коментарів (слайд 5). Запропонуйте учням і ученицям індивідуально переглянути свої висловлювання «Я кажу» з аркуша «Вони кажуть — Я кажу», щоб додати до них зв'язувальний та розширювальний коментар. Для цієї роботи вони використовуватимуть третю колонку таблиці для нотаток.

- Далі учні й учениці діляться напрацюваннями з перевіреної частини «Я кажу». Обговоріть, що вони помітили в коментарях та як коментар поєднує докази з аргументами. Додайте цю інформацію в опорну схему.
- Розподіліть учнів і учениць на пари, але партнер/-ка має бути іншим / іншою, ніж на попередньому занятті. Попросить їх зачитати свої коментарі. Той / та, хто слухає, дає зворотний зв'язок про те, наскільки коментар пов'язує докази з аргументами. Покажіть різні варіанти надання такого зворотного зв'язку:
 - Твій коментар поєднує... з...
 - Твій коментар доповнює... та...
 - Можливо, ти можеш установити зв'язок з доказами так, щоб...
 - Як щодо того, щоб доповнити докази в такий спосіб: ...
- Дайте змогу обом партнерам / партнеркам зачитати свої коментарі й отримати зворотний зв'язок.
- Усім класом обговоріть, що учні й учениці помітили в тому, як коментарі з'єднують докази та як впливають на аргумент. Запишіть це в опорну схему. Далі обговоріть, як коментарі доповнюють докази й впливають на аргумент. Запишіть і це в опорну схему.
- Подивіться на опорну схему, що стала результатом роботи впродовж усіх уроків. Зверніть увагу учнів і учениць на важливі моменти. Внесіть ці спостереження в опорну схему й змініть її назву на «Правильні коментарі мають...».

3

Перевіряємо правильність коментарів

(Слайди 9–10)

- Попросіть учнів і учениць обрати один з їхніх попередніх аргументів. Роздайте кожному / кожній по два кольорові маркери. Запропонуйте учням і ученицям використовувати інший колір (усі використовують один і той же колір), щоб підкреслити свої слова.
- Далі учнівство має зосередитися саме на своїх словах. Можна використовувати опорну схему «Правильний коментар», щоб переглянути свої слова (коментар) і пов'язати їх з доказами чи доповнити.
- Об'єднайте учнів і учениць у пари, в яких вони поділяться своїми правками та отримають зворотний зв'язок. Нагадайте, як вони можуть формулювати зворотний зв'язок:

- ☐ Твій коментар поєднує... з...
 - ☐ Твій коментар доповнює... та...
 - ☐ Можливо, ти можеш установити зв'язок з доказами так, щоб...
 - ☐ Як щодо того, щоб доповнити докази в такий спосіб: ...
- ☐ Виділіть достатньо часу, щоб учні й учениці обмірковували відгуки однокласників / однокласниць та внесли правки.

Матеріали для вчительства:

Набір текстів для вступного письма:

- ☐ [Чи гроші роблять нас щасливими](#)

Інструменти й цифрові ресурси:

- ☐ [презентація](#);
- ☐ [нотатник «Вони кажуть — Я кажу»](#);
- ☐ [нотатник для коментарів](#).

Інші ресурси:

- ☐ [попередні зразки робіт учнів і учениць](#).

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Як часто ви даєте учням і ученицям змогу повернутися до написаного та передивитися перебіг власних думок?
- ☐ Чи розуміють вони, що письмо — це безперервний процес?

МОДУЛЬ 7

Побудова есе

Пишемо
есе

Цілі:

- навчити учнів і учениць визначати та організовувати в логічну послідовність докази з різнопланових джерел;
- розвинути в учнів і учениць навичку вибору одного з кількох шаблонів есе та навчити тренуватися усно підтримувати дискусію перед написанням чернетки;
- надати учням і ученицям схеми та плани есе, які мають логічну організаційну будову;
- створити середовище, в якому учні й учениці зможуть активно обговорювати тему з однокласниками та однокласницями з метою отримання інформації для написання чернетки есе.

Опис методики (ОР, Мета)

У своїй книзі «Перетворення розмови на текст» (Thomas McCann, *Transforming Talk into Text — Argument Writing, Inquiry, and Discussion, Grades 6–12*. 2014, 176 p.) Томас МакКенн підкреслює важливість дискусії для занурення учнів і учениць у практику, яка стане важливою для них перед написанням есе. Усна репетиція і перегляд аргументів допоможуть учнівству створити план есе, перш ніж написати його.

Під час запропонованих вправ, зокрема «Вони кажуть — Я кажу», учні й учениці опрацьовуватимуть основні структурні схеми для написання формального есе, а також практикуватимуться в доборі, зв'язуванні та пріоритезації доказів.

Ця вправа полягає в усних репетиціях, під час яких учні й учениці мають упорядкувати докази та структурувати текст.

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

1

Початок обговорення

- Розпочніть обговорення теми, використовуючи невеликий набір зображень і фотографій, щоб активізувати знання, досвід та допитливість учнів і учениць. Озвучте тему й надайте довідкову інформацію. Нагадайте, що таке теза й аргументи.

Попросіть учнів і учениць уважно роздивитися зображення на слайді.

Що вони помітили? Який аргумент змальовано на кожному із зображень? Запропонуйте висловитися одне за одним.

Попросіть учнів і учениць занотувати свої думки щодо теми на цьому етапі. Фіксування в нотатнику є своєрідним трекером думок (регулярні записи в спеціальному місці впродовж певного часу).

Поясніть, що трекер допоможе їм побачити, що відбувається з їхніми думками під час ознайомлення і занурення в тему. Вони можуть виявити, що їхнє мислення змінюється в результаті дослідження.

Примітка для вчительства:

Трекер думок є ключовим інструментом цієї вправи — учні й учениці будуть часто повертатися до нього під час опрацювання цього розділу. Допоможіть їм підтримувати впорядкованість Трекера думок, коли вони будуть додавати думки та/або докази впродовж наступних занять.

2

Проведення дослідження для дискусії, яка триває

Щоб почати роботу учнів і учениць із текстом, оберіть один з наведених нижче варіантів:

- об'єднайте їх для парного читання;
- читайте тексти вголос;
- попросіть когось з учнівства читати тексти вголос;
- запропонуйте всьому класу прочитати тексти самостійно, а потім виконати один із зазначених вище варіантів.

Допоможіть учням і ученицям:

1. Щоб продовжити збирати інформацію і глибше дослідити тему, опитайте учнів та учениць, використовуючи запитання зі статті, в якій наведено результати опитування. Послухавши їхні відповіді, ви отримаєте додаткову інформацію про цю тему. Порівняйте результати опитування в класі з опублікованими результатами. Допоможіть учням і ученицям зрозуміти ці результати.
2. Потім запропонуйте учням і ученицям прочитати та обговорити джерело у форматі «Вони кажуть — Я кажу». Думайте вголос, щоб змоделювати для учнівства відповіді на запитання «Що ви помітили?». Разом обговоріть структуру тексту і його зміст. Аналізуючи інформацію, учні й учениці розвивають глибше розуміння проблеми та різних поглядів. Це також допомагає їм уявити, як структурувати їхні думки в есе.
3. Дайте учням і ученицям можливість попрактикуватися в занотовуванні тверджень, ключових слів та фраз у таблиці «Вони кажуть — Я кажу».

3

Складаємо план есе

1. Сформулюйте запитання, щоб наштовхнути учнів і учениць на роздуми про тему та причини, чому її важливо обговорювати. Ось кілька можливих запитань:
 - ☐ Що ви дізналися про те, чому люди дискутують про молодіжний спорт?
 - ☐ Яка проблема є причиною цієї дискусії?
 - ☐ На кого найбільше впливає це явище?
 - ☐ Поясніть, чому ви наводите ці аргументи?
2. Обговоріть запитання всім класом і створіть зразок вашого огляду проблеми. Нагадайте учням і ученицям, що вони пишуть лише короткий огляд, тому їм не потрібно розповідати все, що вони дізналися про тему. В огляді потрібно назвати тему й пояснити, чому люди говорять про неї. Поділіться своїм оглядом з учнями й ученицями. Покажіть їм свій огляд, щоб вони могли використовувати його як зразок. Учнівські огляди можуть бути дуже схожими на ваш або ні.
3. Попросіть учнів і учениць обговорити в парах те, що вони планують написати у своїх оглядах.
4. Запропонуйте учням і ученицям записати свої ідеї щодо того, що вони планують додати в огляд в їхньому Трекері думок. Вони можуть скопіювати типовий огляд або написати свій. Обидва варіанти є прийнятними.
5. Попросіть учнів і учениць подумати про їхні тези (погляди). Об'єднайте їх у групи по дві-три особи, запропонуйте сформулювати своє

твердження і перерахувати ключову інформацію, яка на цей момент впливає на твердження. Вони можуть переглянути свою думку в будь-який момент, щоб переконатися, що вона є дискусійною та обґрунтованою. Залежно від того, наскільки учнівство потребує підтримки, ви можете робити паузи. Вони можуть бути потрібні для роздумів або нагадування про те, як їхній огляд допомагає комусь зрозуміти проблему та як на тезу вплине те, в який спосіб вони планують, організовують і використовують докази для побудови логічної аргументації.

6. Продемонструйте різновиди структури есе, які ви будете використовувати як спосіб організації свого тексту. Запишіть кожен частину структури на окремому стікері. Поясніть, що кожна клітинка в структурі — це важлива для побудови вашого аргументу ідея. Пояснення ідеї в клітинці може зайняти менше або більше абзацу, але це допоможе тримати пов'язані ідеї близько одна до одної під час наведення аргументів. Розкажіть, чому ви обрали саме таку структуру. Змодельуйте написання одного-двох доказів на нових стікерах і прикріпіть їх під ідеєю в структурі.
7. Дайте учням і ученицям час, щоб зробити записи на своїх стікерах згідно зі структурою есе, яку вони обрали.
8. Попросіть учнів і учениць у малих групах поділитися обраними структурами есе та причинами, чому вони зробили саме такий вибір. Після обговорення запропонуйте їм дати зворотний зв'язок однокласникам і однокласницям щодо того, що б вони змінили. У цьому процесі можна змінювати зміст і/або порядок стікерів.
9. Тепер попросіть учнів і учениць подумати над інформацією з їхніх нотатників та Трекера думок. Яку найважливішу інформацію вони хочуть додати у своє есе? Скажіть їм, що вони можуть також створювати стікери для доказів, пов'язаних з їхніми твердженнями. Попросіть їх розміщувати по одному доказу на кожен стікер, щоб легко змінювати їх місцями.
10. Далі учні й учениці мають записати інформацію з нотатників та Трекера думок, а також її джерело на стікері й прикріпити його під структурою аргументів, де, на їхню думку, він буде доречним. Потім — дістати чистий аркуш паперу й фінально приклеїти стікери в логічному порядку, використовуючи структуру есе як орієнтир.
11. Поясніть учням і ученицям, що вони будуть використовувати свої стікери для усної репетиції своїх есе. Дайте їм час, щоб упорядкувати стікери й підготуватися до усної репетиції.
12. Далі учні й учениці мають заповнити протокол зворотного зв'язку з презентації та переглянути ще раз свій план есе. За потреби — приклеїти стікери на сторінці.
13. Наступний крок: учні й учениці можуть одне за одним озвучити свої чернетки.

Пишемо чернетку есе й даємо зворотний зв'язок

- Тепер, коли учні й учениці попрактикувалися в побудові текстів та внесли в них зміни, вони можуть починати писати першу чернетку. Нагадайте, що вони можуть продовжувати переміщувати й реорганізовувати стікери в найбільш логічну для них схему.
- Структура есе, якою учні й учениці керувалися під час усної репетиції, забезпечує логічну організацію тексту та містить огляд, твердження і докази з джерел. Однак написання повного тексту есе також вимагає зв'язку між абзацами. Розпочинаючи написання першої письмової роботи з цієї теми, учні й учениці мають ухвалити кілька рішень. Їм може знадобитися підтримка на наступних етапах, щоб перейти від причин, чому людина має чи не має діяти, до причинно-наслідкового мислення або мислення про проблеми й рішення, з [використанням переходів](#), що лежать в основі побудови есе.
- Упродовж усього написання давайте учням і ученицям нагоду отримувати зворотний зв'язок одне від одного. Цей процес продовжує розвивати навички письма, потрібні для інтеграції джерел у текст, але важливий насамперед для організації тексту. Учні й учениці стають читачами та читачками есе, написаних іншими. Вони помічатимуть ті ж рішення, які щойно ухвалили самі. Основний акцент під час рецензування буде на організації аргументації.
- Деякі з можливих запитань, які учні й учениці можуть використати для надання зворотного зв'язку:
 - Чи є тут огляд теми?
 - Чи є твердження дискусійним і таким, що може бути обґрунтовано?
 - Чи містить есе докази з джерел?
 - Чи представляє есе більше ніж одну сторону аргументу?
 - До яких дій есе спонукає читачів і читачок?
 - Чи пов'язані ідеї в есе, і чи є тут логічне обґрунтування аргументації, а також логічна послідовність?
- Учнівство виконує роль читачів і читачок та надає зворотний зв'язок. Потім вони слухають відгуки своїх однокласників і однокласниць. Коли учні й учениці переходять до написання другої чернетки, то вже мають корисні пропозиції одне від одного та по-новому дивляться на свої роботи.

Матеріали для вчительства:

Набір текстів:

- ☐ [текст 1:](#)
- ☐ [текст 2:](#)
- ☐ [текст 3:](#)

Роздруківка [«Вони кажуть — Я кажу»](#) для кожного учня / учениці

Органайзери, інструменти й цифрові ресурси:

- ☐ [закладки зі схемами речень](#) (мірою того, як учні й учениці навчаються та створюють власні схеми для коментування, вони можуть записувати їх на звороті закладки);
- ☐ роздруківка [«Структурні схеми есе»](#);
- ☐ [презентація](#).

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Як часто учні й учениці у вашому класі мають можливість використовувати усну репетицію та перевірку аргументів для творчості?
- ☐ В який спосіб ви допомагаєте їм побачити своє письмо як безперервний процес?
- ☐ Чи звикли ваші учні й учениці вести обговорення всім класом? Як ви можете підтримати їх у долученні до дискусій у класі?
- ☐ Деякі уривки текстів у наборі «Вони кажуть — Я кажу» досить складні. Чи доклали ви зусиль, щоб допомогти учням і ученицям зрозуміти їх?
- ☐ Учні й учениці мають взаємодіяти з цими текстами незалежно від того, чи можуть читати їх самостійно. Взаємодія зі складнішими текстами допомагає учнівству краще зрозуміти проблему й готує до виконання письмових завдань у межах цієї вправи. Якщо учням і ученицям буде важко з цими текстами, як ви їм можете допомогти?
- ☐ Як ви будете використовувати формувальне оцінювання, щоб спрямовувати наступні кроки для підтримки учнів і учениці, коли вони працюватимуть із «Вони кажуть — Я кажу»? Подумайте про проведення конференції з учнями й ученицями, щоб дізнатися про зміни в їхньому мисленні та розумінні ними теми.
- ☐ Як ви будете підтримувати своїх учнів і учениць, щоб вони були гнучкими та відкритими до різних способів організації тексту? Яку інформацію ви зібрали для підтримки?

МОДУЛЬ 8

Вчимося писати есе

Пишемо
есе

У цьому модулі ви ознайомитеся з інструкціями щодо написання есе й формування його структурних елементів. А також із завданнями, що тренують навички формулювання тези, пошуку доказів у текстах. У модулі зібрано вправи, які допоможуть вашим учням і ученицям:

- подолати страх і хвилювання щодо самостійного створення письмового тексту;
- розвинути навичку створення детального плану для написання есе;
- сформувати навичку добору доказів з різних джерел на підтримку своєї тези;
- розвинути навичку швидкого читання та аналізу джерел.

Опис методики (ОР, Мета)

Під час використання цієї методики пам'ятайте, що учням і ученицям потрібні чіткі інструкції та практика для того, щоб успішно створювати тексти.

Закцентуйте, що структурний і послідовний план майбутнього тексту, який створено після читання додаткових джерел та матеріалів, є запорукою написання змістовного тексту, а чітко сформульована теза — основою для есе. Висновки ж мають бути ширшими й докладнішими, ніж теза.

Обговоріть з учнями й ученицями, чому, на їхню думку, під час опрацювання теми есе варто прочитати кілька ресурсів, які відображають різні бачення. Поясніть, що так ми дізнаємося об'єктивну інформацію і досліджуємо протилежні думки. Саме тому під час читання (ознайомлення з джерелами) необхідно помічати й позначати важливі ідеї та докази. Після опрацювання текстів запропонуйте учнівству написати тезу й підсилити її доказами.

Матеріали для вчительства:

- ☐ [тексти \(варіант 1\);](#)
- ☐ [презентація \(варіант 1\);](#)
- ☐ [тексти \(варіант 2\);](#)
- ☐ [презентація \(варіант 2\).](#)

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

1

Стіл Етвуд

- Покажіть учням і ученицям діаграму чи слайд про стіл Етвуд. Тема розмови «за столом» — створення формального есе. Повідомте, що зараз учнівство ділитиметься своїм баченням щодо цього. Попросіть учнів і учениць подумати про їхні емоції та відчуття щодо написання тесту за обмежений час.
- Відведіть приблизно 5 хвилин на те, щоб учні й учениці записали свої думки на стікерах, які потім можна приклеїти на ватман. Нагадайте їм конкретизувати, чому вони почуваються саме так (*наприклад, якщо ви почуваєтеся схвицьовано, то напишіть чому саме*).
- Після того, як учні й учениці написали свої думки, дайте їм змогу прикріпити нотатки до схеми столу Етвуд з темою «Формальне есе».
- Дайте учнівству коротко обговорити відповіді, які трапляються найчастіше (*наприклад, страх через брак часу, страх забути додати всі елементи есе тощо*).
- Поясніть учням і ученицям, що ви разом будете вчитися створювати план, який допоможе їм зорієнтуватися перед створенням формального есе та зменшити рівень напруження.

2

Створення переліку + обговорення

Попросіть учнів і учениць протягом 2 хвилин написати перелік елементів, які, на їхню думку, потрібні для того, щоб есе було змістовним та переконливим. Після цього учні й учениці мають обговорити свій перелік з однокласниками та однокласницями.

Порада вчителю / вчительці:

Зверніть увагу на те, що учні й учениці додали до свого списку, а що залишили поза увагою. Це допоможе вам зрозуміти, що вони опанували, а що потребуватиме додаткового пояснення. Наприклад, якщо забули внести до списку коментарі чи сигнальні фрази, це може означати, що вони, імовірно, пропустять ці елементи, коли писатимуть есе.

Далі продемонструйте підготовлений заздалегідь список елементів для переконливого формального есе. Попросіть учнів і учениць порівняти їхній список з вашим.

Переконливе формальне есе містить:

1. вступ;
2. тези;
3. докази, які вводять у текст сигнальними фразами;
4. посилання на джерела;
5. коментарі щодо доказів;
6. висновок і заклик до дій.

Важливо:

Обов'язково дослідіть з учнівством специфіку кожного структурного елементу. Опис кожного з них подано в короткому словнику термінів для вчительства.

На цьому етапі варто пояснити учням і ученицям, що цей план є структурою, довкола якої потрібно планувати власне есе. Вони можуть додати стільки доказів, скільки вважають за необхідне для створення переконливого формального есе. Нагадайте також, що структурування есе за принципом «один елемент — один абзац» не є обов'язковим, автори й авторки часто додають більш як одну цитату чи доказ в один абзац.

Поясніть учням і ученицям, що створення подібного тексту потребує опрацювання кількох джерел для глибшого ознайомлення з темою, а далі — планування структури формального есе.

3

Робота з текстами й планування

- Роздайте учням і ученицям тексти для аналізу. Покажіть, як можна робити нотатки й кодувати (шифрувати) прочитане, наприклад, загальну інформацію:
 - те, що можна додати у вступ есе, позначають як «В»;
 - те речення, що підходить як доказ чи аргумент — «Д»;
 - доказ за — «ДЗ»;
 - доказ проти — «ДП» тощо.
- Такі умовні позначення дадуть змогу орієнтуватися в прочитаному, а також спиратися на певні ідеї для написання власного есе.
- Дайте учням і ученицям час ознайомитися з текстами та зробити нотатки.

- Далі в парах чи малих групах вони мають обговорити, що помітили в текстах, поміркувати, як можуть використати інформацію під час написання есе.
- Після короткотривалої роботи в парах залучіть учнів і учениць до обговорення в класі, під час якого вони можуть знайти інформацію для вступної частини свого формального есе. Попросіть усіх позначити ці розділи в текстах.
- Змодельовавши, де і як швидко знайти інформацію для оглядової частини вступу, запропонуйте перенести частину цієї інформації до свого вступу.
- Поясніть учням і ученицям, що наступного заняття ви продовжите працювати над структурою есе.
- Запитайте, чи почуваються вони більш упевнено, беручи участь у плануванні своєї роботи.

**Порада вчителю /
вчительці:**

Роздайте учням і ученицям маркери трьох різних кольорів для виділення доказів, покликань на джерела, ключових фраз та коментарів у своїх роботах і/або роботах однокласників / однокласниць.

4

Формулювання тези на основі текстів

- Попросіть учнів і учениць сформулювати попередню власну тезу щодо загальної теми, а потім записати свої тези в таблицю (намальовану структуру) їхнього есе. Продемонструйте зразок для написання тези.
- Попросіть переглянути тексти для читання №1 і №2 та обрати докази, які найкраще підтверджують їхні тези. Потім вони мають записати ці докази в план есе на сторінці планування.
- Далі запропонуйте учнівству ознайомитися з текстами для читання № 3 і №4 та знайти будь-які докази, що можна використати на підтримку своєї тези. Заохочуйте учнів і учениць сприймати інфографіку як текст, вказуючи на заголовки, елементи, важливу інформацію тощо. Часто учні й учениці не читають інфографіку просто тому, що не знають, як її розуміти. Допоможіть їм правильно ознайомитися з цим форматом текстів.

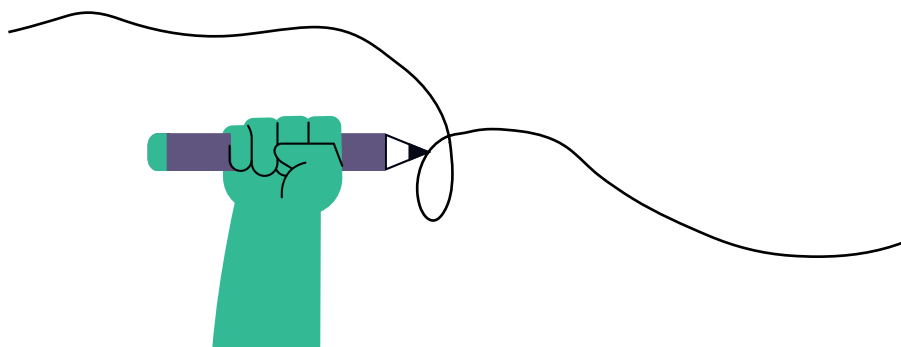
Примітка:

Учитель / учителька вирішує на свій розсуд, чи заглиблюватися в складніші питання, що містяться в текстах №3 і №4. Якщо ви вирішите пропустити їх, скажіть учням і ученицям, що пропуск статей на робочих аркушах є прийнятною стратегією.

Залучіть учнівство до обговорення. Тепер, коли учні й учениці зрозуміли, що їм потрібно буде робити під час написання есе, вони мають обміркувати, скільки часу виділити на кожну з дій у цьому процесі.

**Порада вчителю /
вчительці:**

На цьому етапі буде корисно повернутися до стікерів із вправи «Стіл Етвуд». Попросіть учнівство написати коротке повідомлення або озвучити свої думки щодо досвіду читання з позначками й планування есе.

1

Написання власних структурних елементів есе

- Перегляньте список елементів формального есе з попереднього заняття. Озвучте учням і ученицям, що сьогодні вони продовжать розробляти план для написання формального есе. Нагадайте, що сильне формальне есе містить вступ з оглядом проблеми, а також тезу автора / авторки.
- Змодельуйте два або більше способів написання вступу. Зразки наведено в презентації, але учням і ученицям може бути корисніше, якщо ви запропонуєте свій приклад вступу (залежно від динаміки та потреб вашого класу).
- Дайте учням і ученицям час попрактикуватися в написанні вступу з власною тезою та забезпечте можливість надати зворотний зв'язок одне одному (слайд 33).
- Нагадайте учнівству, що важливо розширювати свої есе доказами й коментарями, покликаючись на джерела, з яких вони їх отримують.

Примітка:

Використовуйте приклади на слайдах, а потім змодельуйте ще один абзац на фліпчарті / дошці, щоб учні й учениці змогли побачити, як ви думаєте вголос, формулюючи абзац з доказами та коментарями.

- Дайте учням і ученицям час попрактикуватися в написанні абзацу, використовуючи докази з їхнього плану есе. Потім попросіть їх обмінятися роботами для отримання зворотного зв'язку одне від одного (слайд 36).
- Нагадайте учням і ученицям, що висновки не мають просто повторювати вступ. Важливо закінчити есе змістовним і переконливим резюме.
- Покажіть зразки висновків на слайдах та/або зробіть власні переконливі висновки для демонстрування учням і ученицям.
- Дайте учням і ученицям час для самостійного написання висновку, а потім попросіть їх обмінятися роботами та отримати зворотний зв'язок одне від одного.

1

Читання і планування

- На цьому етапі учні й учениці застосовуватимуть знання, отримані під час виконання вправ з читання та письма. Роздайте їм тексти для читання і скажіть, що сьогодні вони будуть самостійно створювати план, структуру якого вони вивчали. Зазначте можливі напрями роботи.

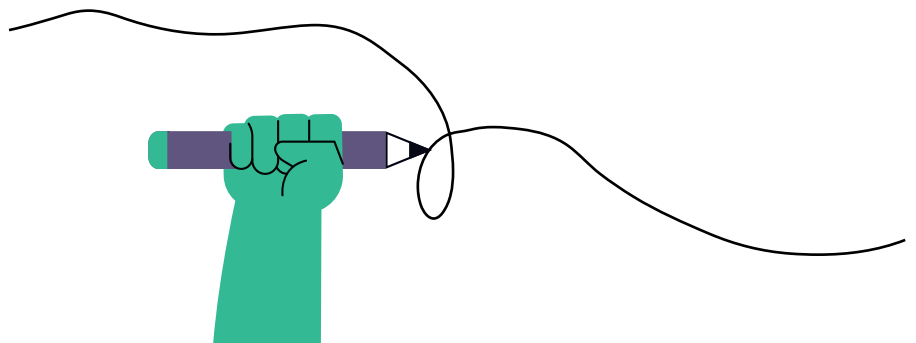
Приклад коментаря вчителя / вчительки:

«Останні кілька занять ми практикувалися в читанні різних текстів, щоб отримати інформацію, яку можна використати в есе. Зараз ви продемонструєте, чого навчилися в цьому процесі, використовуючи зовсім іншу тему. Сьогодні день читання і планування».

2

Обговорення

- Після того, як учні й учениці попрактикувалися в читанні та плануванні, організуйте групове обговорення, під час якого вони розкажуть про свої стратегії цих процесів і поміркують над ними. Коли учні й учениці обговорять свої стратегії, запишіть їх на ватмані / дошці.
- Залежно від тривалості заняття учнівство може завершити писати есе в межах поточного або наступного уроку. Готуючись до написання, перегляньте підказки й інструкції. Потім учні й учениці пишуть свої повні аргументи.

1

Самостійне письмо

Вправа 1. Написання есе

Інструкція для учнівства:

1. Перегляньте свої матеріали, нотатки й сторінку планування з попередніх занять. Таймінг: 5 хвилин.
2. Використовуйте місце на запропонованих аркушах, якщо хочете спланувати й організувати роботу, перш ніж писати.
3. Приділіть увагу завершенню своєї аргументації.

Вправа 2. Обговорення

Після того, як учні й учениці закінчать писати, організуйте групове обговорення, під час якого вони поділяться своїми стратегіями та описом процесу написання і поміркують над ним. Запишіть думки учнів і учениць на ватмані / дошці.

Вправа 3. Стіл Етвуд

Поверніться до вправи «Стіл Етвуд», яку ви використовували на попередніх заняттях, для того, щоб з'ясувати, як учні й учениці ставляться до написання есе. Залучіть їх до обговорення того, як змінилися їхні враження і що стало причиною цих змін.

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Що було найскладнішим під час опрацювання теми? А що вдалося найлегше?
- ☐ Який з блоків цього модуля, за вашими відчуттями, варто було б опрацювати ще раз?
- ☐ Які емоції та спостереження виникали найчастіше під час роботи над завданнями?
- ☐ В якому блоці / завданні ви могли б дати учнівству більше автономії та повноважень? Чому?

МОДУЛЬ 9

Аргументативний лист-звернення

У цьому модулі ви отримаєте методичні інструменти, як навчити учнів і учениць:

- визначати й досліджувати різні цільові аудиторії;
- формулювати цілі обговорення соціально важливих питань;
- добирати факти, приклади, коментарі, щоб підсилити свої аргументи для ефективної комунікації з цільовою аудиторією;
- писати аргументативний лист-звернення, який виконує низку завдань: знайомить аудиторію з проблемною темою, пропонує план дій, використовує авторитетні джерела інформації та експертні думки для переконання аудиторії й спонукання її до дії;
- аргументовано оцінювати роботи одне одного;
- вносити правки з огляду на власні оцінки й ті, що дали інші учні та учениці.

Окрім цього, у модулі дуже важливе ваше активне доєднання до створення аргументативного листа-звернення. Налаштуйтеся на співтворчість із вашими учнями й ученицями. У цьому блоці саме ваш лист має стати прикладом для учнівства.

Опис методики (ОР, Мета)

У цьому циклі занять учні й учениці навчатимуться досліджувати запити аудиторії, до якої будуть звертатись у своїх есе. Від цього буде залежати чіткість формулювання тези, а також добірки влучних прикладів, фактологічних даних з різних достовірних джерел.

Спираючись на навички аргументування, які учнівство набуло під час попередніх занять, ви зможете разом дослідити, як взаємопов'язана теза листа з інтересами аудиторії, до якої ви будете звертатись.

Спершу дослідіть поняття цільової аудиторії та мовні засоби, які ми використовуємо, щоб «достукатися» до кожної соціальної групи. Далі ознайомте учнів і учениць зі списком проблемних питань. Запропонуйте обрати цікаву для них тему.

Запропонуйте учням і ученицям використати графічні опорні схеми для дослідження в малих групах обраних проблемних питань.

Далі в невеликих групах, самостійно або в класі, учні й учениці мають сформулювати тезу до проблеми, яка є влучною для їхньої цільової аудиторії, визначити тип доказів, необхідних для роз'яснення проблеми та спонукання аудиторії до дій.

Після цього учні й учениці пишуть аргументативний лист-звернення, закликаючи аудиторію до певних дій. Далі запропонуйте зачитати роботи одне одного, щоб оцінити зміст аргументів і внести власні пропозиції щодо поліпшення текстів.

Зрештою, після редагування допоможіть учням і ученицям надіслати фінальні варіанти листів (написані від руки чи видруковані) реальній цільовій аудиторії.

Наприклад, запропонуйте написати аргументативний лист-звернення до Міністерства освіти і науки України. Його можна надіслати поштою або на електронну адресу. Так ви продемонструєте учнівству практичну реалізацію знань і навичок із цього модуля.

Інструкція для вчительства, орієнтовний час виконання вправи, варіанти використання

1

Визначаємось і досліджуємо (Слайди 7–9)

- На цьому занятті учні й учениці обирають актуальне проблемне питання чи тему, яка їм цікава, та розпочинають її досліджувати. Якщо ви запланували роботу в групах, об'єднайте учнів і учениць навколо спільної теми. Поясніть, які етапи їх очікують і як ви будете супроводжувати їх під час цієї взаємодії.
- Поцікавтесь, чому учні й учениці обрали те чи інше проблемне питання або тему. Що вони очікують дізнатися про неї на цьому уроці?
- Нагадайте учням і ученицям, що якісний опис проблемного питання (теза) починається з дослідження достовірних джерел інформації (слайд 15), з яких ми обираємо факти, приклади та дізнаємося запити цільової аудиторії, до якої будемо звертатися в есе. Закцентуйте: що більше учні й учениці вивчатимуть проблемне питання, то глибше ставатимуть їхні розуміння та сприйняття.
- Далі запропонуйте вправу «Стіл Етвуд», але використовуйте повний текст замість фрагментів. Роздайте учням і ученицям добірку текстів на цю тему та нотатник для записування думок.
- Поясніть важливість нотатника на своєму прикладі. Розкажіть про факти й приклади, які ви додали у свій учительський нотатник. Далі разом розпочніть читати текст. Попросіть учнів і учениць прочитати та заповнити тільки перші два рядки нотатника (слайд 15). *(На наступних етапах учні й учениці вдаватимуться до нотатника та статей, щоб визначити свою аудиторію, цілі й аргументи для формального есе.)*

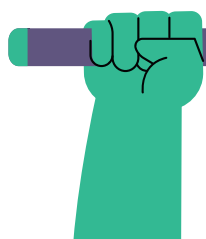
- Згрупуйте учнів і учениць по двоє чи троє та попросіть зачитати перші два рядки зі своїх нотатників. Далі вони мають обговорити знайдені докази, приклади чи фактологічні дані з текстів. Учні й учениці вносять нову інформацію у свої нотатники, враховуючи результати обговорення в групах. Заохочуйте учнівство ділитися ідеями, думками й прикладами вголос, адже це допоможе всім у написанні формальних есе.
- Загальне обговорення: попросіть учнів і учениць розказати про докази, які були для них несподіваними, налаштували на роздуми або які підтвердили те, що вони знали до цього. Інші учні й учениці додають нову інформацію у свої нотатники. Запитайте в учнів і учениць, чому вони обрали різні варіанти доказів.

2

Аналізуємо приклади формального есе

(Слайди 16–17)

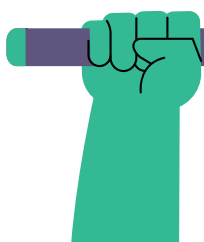
- Нагадайте учням і ученицям про нотатник та докази, які вони зібрали під час дослідження теми. Закцентуйте, що вони вчаться писати формальні есе, щоб згодом упливати на якісні зміни в суспільстві. Далі згрупуйте учнів і учениць у пари та запропонуйте проаналізувати по два приклади аргументативних листів-звернень, написаних учнями 4 і 5 класів.
- Роздайте учнівству зразки листів-звернень і маркери для роботи з текстом. Покажіть, як працювати з текстом чи його елементами. Дайте завдання для самостійної роботи: учні й учениці мають визначити та позначити в тексті такі елементи:
 - теза;
 - аргументи-звернення автора / авторки до аудиторії;
 - докази: фактологічні дані чи приклади;
 - слова-помічники;
 - коментарі, які пов'язують наведені докази.
- (Слайд 17) Використовуючи уточнювальні запитання, допоможіть учням і ученицям зрозуміти детально інформацію про цільову аудиторію, загальну інформацію щодо теми, наведені в тексті дані та приклади, що підсилюють тезу, а також дії, які пропонує автор чи авторка.

Плануємо аргументативний лист-звернення

(Слайди 18–19)

- Скажіть, що сьогоднішнє заняття присвячено плануванню написання аргументативного листа-звернення. Роздайте учнівству планери.
- Попросіть учнів і учениць заповнити перший та другий рядки планера (слайд 19). Запропонуйте їм коротко обговорити цільову аудиторію, яку вони обрали, і їхнє ставлення до запропонованих дій.
- Зверніть увагу учнів і учениць, що автори та авторки листів-прикладів використовували джерела, яким довіряє саме ця цільова аудиторія. Вони також використали дані й приклади, що допомогли їм визначитися, які дії запропонувати аудиторії.
- Тепер попросіть учнів і учениць знову взяти свої нотатники та прочитати приклади й дані, які вони знайшли. Попросіть їх підкреслити ті з них, які найбільше відповідають запитам їхньої цільової аудиторії. Окремо виділіть те, про що аудиторії може бути вже відомо.
- Продемонструйте, як це робити, на прикладі свого нотатника й проговоріть власні міркування. Оберіть кілька охочих поділитися своїми прикладами. Запропонуйте учням і ученицям поміркувати про аналіз запитів їхніх аудиторій.
- Опісля знову попросіть учнівство взяти планери й заповнити третій та четвертий рядки. Попросіть учнів і учениць допомогти вам перевірити, чи підходять вашій аудиторії ті дані та приклади, які ви обрали, чи будуть вони спонукати її до дій. Спитайте в учнів і учениць, чи взяли б вони до уваги те, що аудиторія вже знає з цієї теми? Які докази вони планують обрати?
- Після заповнення планерів учні й учениці розпочинають обговорювати роботи одне одного. Розподіліть їх у групи по дві чи три особи. Попросіть прочитати планери своїх партнерів і партнерок та відповісти на такі запитання:
 - Чи доречно підібрано докази до інтересів аудиторії?
 - Чи може ця аудиторія дійсно впровадити зміни, які пропонує автор / авторка?
 - Чи є в планері докази й приклади, які б спонукали аудиторію до дій, запропонованих автором чи авторкою?

Починаємо писати лист

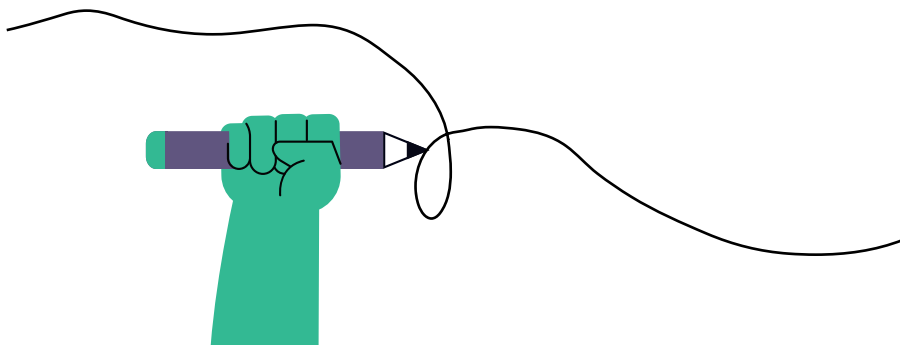
(Слайди 20)

- ❑ Залежно від навичок письма ваших учнів і учениць це завдання може тривати один чи два уроки.
- ❑ Запропонуйте учням і ученицям знову переглянути приклади листів, які вони вже аналізували. Нагадайте їм про формат аргументативного листа-звернення і слова-помічники для написання прикладів на підтвердження даних.
- ❑ Розмістіть у вільному доступі допоміжні питання для перевірки себе й інших так, щоб учні та учениці могли використовувати їх під час роботи над написанням першого варіанта чернетки (слайд 21).
- ❑ Дайте учням і ученицям достатньо часу для написання першого варіанта чернетки.

Перевірка робіт; написання фінального документа

(Слайди 21–22)

- ❑ Запропонуйте учням і ученицям перевірити власні чернетки, використовуючи запитання на слайді 21.
- ❑ Опісля дайте час на повторне опрацювання аргументативних листів-звернень.
- ❑ Коли вони повністю перевірять аргументативний лист-звернення і підготують його до відправлення, допоможіть учнівству надіслати його поштою або на електронну адресу.
- ❑ Через кілька днів поцікавтесь, чи дійшли листи до адресатів і чи була реакція аудиторії щодо запропонованих дій.

Підготовка до уроку

Для виконання вправи необхідно видрукувати для кожного учня / кожної учениці:

- ☐ [інструкцію / шаблон із завданнями](#);
- ☐ [нотатник](#).

Матеріали для вчительства:

Збірка текстів:

- ☐ [тексти про пластикові пакети](#);
- ☐ [тексти про медичний канабіс](#).

Матеріали для роботи в класі:

- ☐ [нотатник](#);
- ☐ [планер](#);
- ☐ ватман;
- ☐ маркери;
- ☐ фломастери.

Цифрові ресурси:

- ☐ [презентація](#).

Рефлексія і нотатки для вчительства

(питання для роздумів)

- ☐ Які організаційні рішення мені потрібно ухвалити, перш ніж розпочинати цей цикл занять?
- ☐ Як я «поділю» цей модуль, щоб він був органічно поєднаний з моїм навчальним планом чи краще відповідав навчальним потребам моїх учнів і учениць?
- ☐ Що вже вміють мої учні й учениці? Якої підтримки вони можуть потребувати від мене, коли ухвалюватимуть самостійні рішення?
- ☐ Як навички з цього циклу занять допоможуть моїм учням і ученицям у майбутньому?
- ☐ З огляду на те, що я вже знаю про те, як мої учні й учениці вміють писати есе, які ще матеріали, інструменти, ресурси можуть їм знадобитися для виконання завдання?

- Як я організую роботу в групі й у парах? У який спосіб мені краще формувати групи?
- Як я можу зробити обговорення суспільно значущих тем цікавим моїм учням і ученицям? Як іще я можу підштовхнути учнівство до роздумів про потенційні цільові аудиторії?
- Яку тему я оберу для свого есе, яке писатиму разом з учнями й ученицями? Що їм варто знати про те, як я ухвалюю рішення щодо написання мого есе?